

Informatīvais ziņojums „Par psihologu profesionālās darbības regulējuma nepieciešamību”

Ziņojumu izstrādāja starpinstitūciju darba grupa (izveidota ar Ministru prezidenta 2013.gada 4.aprīļa rīkojumu Nr.117 „Par darba grupu”) Pārresoru koordinācijas centra (turpmāk – PKC) vadībā, līdzdarbojoties pārstāvjiem no Labklājības ministrijas, Tieslietu ministrijas, Veselības ministrijas, Izglītības un zinātnes ministrijas, Valsts kancelejas, Bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas un Valsts policijas. Ziņojuma izstrādē iesaistīti un līdzdarbojušies arī psihologu profesionālo nevalstisko organizāciju – Latvijas Psihologu biedrības, Latvijas Profesionālo psihologu asociācijas un Latvijas Psihologu asociāciju federācijas – pārstāvji. Darba grupas izstrādātais ziņojums ar PKC 2013.gada 10.septembra vēstuli Nr.1.2-10/12 tika iesniegts Ministru prezidentam.

2013.gada 24.septembrī Ministru prezidents izdeva rezolūciju Nr.45/SAN-1511, uzdodot PKC izvērtēt darba grupas sagatavoto ziņojumu par psiholoģiskās palīdzības darbības jomās identificētajām problēmām un to iespējamiem risinājumiem, papildināt to ar priekšlikumiem par turpmāku rīcību psihologu darbības pilnveidošanai un nepieciešamajām izmaiņām normatīvajos aktos un precizēto ziņojumu noteiktā kārtībā iesniegt izskatīšanai Ministru kabineta sēdē. Ministru prezidenta rezolūcijā uzdotais ir izpildīts un informatīvais ziņojums precizēts un sagatavots izskatīšanai Ministru kabineta sēdē.

I. Ievads

Psihologs ir tas speciālists, kurš savā darbā palīdz indivīdiem, grupām un organizācijām risināt psiholoģiskas problēmas, veicināt cilvēka garīgo potenciālu, grupu un organizāciju mērķu sasniegšanu. Psihologi strādā dažādās jomās: sociālās aizsardzības, izglītības un sporta, veselības, iekšlietu un tieslietu, aizsardzības, organizāciju, kā arī citviet, tai skaitā, privātajā sfērā. Tāpēc nepieciešams nodrošināt kvalificētu un kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanu atbilstoši profesionālajiem un ētiskajiem standartiem un nodrošināt, ka šos pakalpojumus sniedz tikai personas ar atbilstošu profesionālo kvalifikāciju.

Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020.gadam prioritātes *Cilvēka drošumspējas stiprināšana* viens no galvenajiem stratēģiskiem mērķiem ir veicināt sabiedrības labklājības pieaugumu, tai skaitā apmierinātību ar dzīvi. Ņemot vērā, ka mērķis sasniedzams, pirmkārt, rūpējoties par iedzīvotāju psiholoģisko labsajūtu, nodrošinot palīdzību krīzes situācijās, gādājot par garīgo veselību, sniedzot atbalstu psiholoģiskā stresa un risku mazināšanā, Ministru prezidents tika devis rīkojumu¹ izstrādāt ziņojumu, lai apzinātu problēmas, kas saistītas ar psiholoģiskās palīdzības pakalpojumu sniegšanu. Novērtējuma uzdevumi:

- 1) identificēt ieinteresētās institūcijas psiholoģiskās palīdzības sniegšanas un saņemšanas normatīvā regulējuma izstrādē;
- 2) identificēt esošās problēmas saistībā ar psiholoģiskās palīdzības sniegšanu un saņemšanu, kā arī izvērtēt problēmu iespējamus risinājumus;
- 3) identificēt ar psiholoģiskās palīdzības sniegšanu saistītā normatīvā regulējuma iespējamās pilnveidošanas mērķus;

¹ Ministru prezidenta 2013.gada 4.aprīļa rīkojums Nr.117 „Par darba grupu”

4) novērtēt iespējamo risinājumu finansiālo ietekmi uz valsts un pašvaldību budžetiem;

5) izstrādāt priekšlikumus problēmu iespējamiem risinājumiem, ietverot piedāvājumu tiesību aktu vai attīstības plānošanas dokumentu pilnveidošanai un nosakot par to izstrādi atbildīgās institūcijas.

II. Situācijas raksturojums

Psihologa profesionālā darbība ir reglamentēta vairākās attīstītās valstīs, tostarp Austrālijā, ASV, Kanādā, Jaunzēlandē, Vācijā, Nīderlandē, Zviedrijā, Lielbritānijā, Somijā, Beļģijā, taču reglamentācijas veids, kā arī robežas valstīs ir visai atšķirīgas. Piemēram, Nīderlandē Profesionālo psihologu asociācijai pieder preču zīme *Psychologen NIP*, kas tiek piešķirta tikai maģistra grādu ieguvušiem psihologiem pēc viena gada praktiskās darba pieredzes. Tomēr vairumā valstu, kur psihologs ir reglamentēta profesija, ierobežojumi tiek noteikti uz likuma pamata. Piemēram, Austrālijā un Jaunzēlandē psihologa nosaukuma lietošanu reglamentē Veselības pakalpojumu sniedzēju likums, kas nosaka, ka psihologs ir persona, kas apguvusi psihologa izglītību vismaz četru gadu garumā augstākās izglītības pamatstudiju programmā, plus vēl apguvusi divu gadu maģistra studijas psiholoģijā vai arī vismaz divus gadus veikusi praktizējošu darbu supervizora uzraudzībā. Abās valstīs psihologu reģistrāciju administrē un sertifikātu piešķir attiecīgās valsts Psihologu padome.

Nedaudz savādāks regulācijas mehānisms ir Beļģijā un Somijā. Beļģijā praktizējošam psihologam izglītībai izvirzītā prasība – apgūtas psihologa studijas augstskolā kopumā vismaz piecu gadu garumā, savukārt Somijā – psiholoģijas studiju programmā apgūti 330 kredītpunkti. Taču gan Beļģijā, gan arī Somijā, lai praktizētu psihologa profesijā, personai ir jābūt arī reģistrētai psihologu reģistrā. Abās valstīs minēto reģistru uztur un par regulāciju atbild valsts iestādes, Somijā tā ir Labklājības un veselības nacionālā uzraudzības iestāde.

Cits reglamentācijas modelis attīstījies Vācijā un Zviedrijā. Vācijā ar likumu tiek regulēta jēdziena *Diploms psiholoģijā* lietošana, savukārt Zviedrijā likums nosaka *Psihologa* un *Praktizējoša psihologa* jēdzienu lietošanu. Abās valstīs, lai kļūtu par psihologu, ir nepieciešams apgūt vismaz piecu gadu studijas psiholoģijā, bet Zviedrijā papildus vēl nepieciešama viena gada praktizējoša darba pieredze supervizora uzraudzībā. Taču abās valstīs pēc papildus apmācības, kas ilgst 1,5 gadus vai arī 3 gadus, psihologs ir tiesīgs kārtot eksāmenu psihologa-psihoterapeita kvalifikācijas iegūšanai.

Lietuvā psihologu profesionālā darbība no valsts puses pēc būtības tiek regulēta tikai izglītības sistēmā. Lietuvā skolu psihologs ir vienīgā regulētā profesija šajā nozarē, kas nozīmē, ka persona var strādāt šajā profesijā, ja tai ir atbilstoša vai noteiktā kārtībā pielīdzināta augstākā izglītība. Lietuvā ir izveidota Lietuvas Psihologu asociācija, kura risina gandrīz visus ar psihologu profesionālo darbību saistītos jautājumus, tai skaitā, koordinē kvalifikācijas pilnveidošanu un tālākizglītību, kā arī tā izstrādājusi Psihologu ētikas kodeksu, kas regulē psihologa profesionālās darbības jautājumus, un seko tā ievērošanai. Lietuvas psihologu biedrībā ir ap 500 biedru, tai ir izveidotas vairākas komisijas, tai skaitā, ētikas komisija, EuroPsy (Eiropas Psihologu asociāciju Federācijas izstrādātais sertifikāts) komiteja, kā arī specializācijas jomu komitejas. Lietuvas psihologu asociācijā pašlaik piedalās noteikumu izstrādē par psihologu profesionālo darbību, kā arī plāno nākotnē uzsākt EuroPsy sertifikātu izsniegšanu.

Arī Igaunijā, līdzīgi kā Latvijā, psihologu profesionālā darbība tiek regulēta minimāli. Igaunijā psihologa profesija netiek regulēta, nav pieņemti likumi vai valdības noteikumi par psihologu profesionālo darbību, taču vienlaikus ir izstrādāti vairāki psihologa izglītības standarti, atbilstoši kuriem tiek nodrošināta psiholoģijas augstākās izglītības programmu izstrāde. Igaunijā ir izveidota sertifikācijas sistēma, psihologa sertifikāts apliecina personas prasmju un zināšanu atbilstību psihologa profesionālajam standartam. Igaunijas psihologu asociācija ir sertifikātus izsniedzošā institūcija un psihologu reģistrā reģistrēti vairāk nekā 200 sertificēti psihologi, to specializācija pamatā ir skolu psihologi, klīniskie psihologi un neiropsihologi. Vienlaicīgi psihologa sertifikāta iegūšana nav obligāta, lai persona varētu veikt psihologa profesionālo darbību, jo darba devējs vai pakalpojuma pircējs var izvēlēties psihologu ar sertifikātu vai bez tā. Igaunijā kā vienīgajā no trim Baltijas valstīm pašlaik ir divpadsmit psihologi, kuriem piešķirts EuroPsy sertifikāts, kurš radīts ar mērķi papildināt nacionālos valsts līmeņa psihologa atbilstības apliecinājumus.

Savā ziņā sarežģītākais psihologu reglamentācijas modelis šobrīd ir Lielbritānijā, kur ar likumu tiek reglamentēta jēdzienu *reģistrēts psihologs*, *praktizējošs psihologs*, *klīniskais psihologs*, *veselības psihologs* u.c. lietošana. Visu praktizējošu psihologu darbību reģistrē Veselības un sociālās aprūpes profesionālā padome.

Latvijā pašlaik nepastāv nedz brīvprātīgas, nedz obligātas sertifikācijas sistēma, līdz ar to pakalpojumu saņēmējiem nav iespējas pārliecināties un būt drošiem par pakalpojumu sniedzēju kvalifikāciju, līdz ar to sniegto psihologa pakalpojumu kvalitāti. Ir vairākas nozīmīgas jomas kā izglītība, veselība, sociālā aizsardzība, kurās citur pasaulē psihologi sniedz ievērojamu un unikālu ieguldījumu indivīda un sabiedrības labklājības uzlabošanā un kuru attīstību Latvijā veicinātu psihologa profesijas reglamentēšana. Atsevišķas aktivitātes norisinās arī citās jomās, piemēram, nozīmīgs pētniecības darbs norit satiksmes psiholoģijā, citas aktuālas jomas – ekonomiskā psiholoģija (piemēram, finanšu lēmumu pieņemšana, attieksme pret nodokļiem, uzkrājumu veidošanas un tērēšanas paradumi), inženierpsiholoģija (cilvēka-sistēmas mijiedarbība), interneta psiholoģija (piemēram, personu uzvedība un mijiedarbība interneta vidē); psihologi izstrādā un sniedz zinātniski pamatotas rekomendācijas, konsultācijas un novērtējumus saistībā ar indivīdu vai grupu psiholoģiskajiem procesiem (uztvere, emocijas, attieksmes, spriedumi, lēmumi u.c.) un uzvedību (piemēram, ekoloģiskā uzvedība, vēlētajū uzvedība, patērētāju uzvedība, demogrāfiskie procesi, nacionālie konflikti u.c.). Psiholoģiskā izpēte un atzinumi dod perspektīvu, pieņemot dažāda veida sociālus lēmumus, kas ietekmē ne vien atsevišķus indivīdus, bet veselas grupas un sabiedrību kopumā, kā arī palīdz šo lēmumu ieviešanā. Psihologa profesijas nenoteiktais statuss kavē psihologu kā ekspertu iesaistīšanu sabiedrisko lēmumu pieņemšanā un īstenošanā (tostarp saistībā ar psihologa pakalpojumu iepirkumiem valsts un pašvaldību vajadzībām).

Apskatot visas profesionālu psihologa darbības jomas, secināms, ka:

- 1) nevienā no tām nav precīzi atrunāti psihologa pienākumi un tiesības, tai skaitā iespējas aizstāvēt savu viedokli;
- 2) nav precīzi noteikti psihologa darbības ētikas principi - konfidencialitātes princips, profesionālās kooperācijas princips u.c.;
- 3) nav noteiktas prasības supervizoram;
- 4) nav precīzi atrunāti psihologa prakses dokumentācijas glabāšanas noteikumi un kārtība;
- 5) nav noteikts, kādas ir iespējamās izmantojamās metodes psihologa darba veikšanā, kā un cik pamatoti tās tiek izvēlētas, kā arī kā tiek vērtētas un atzītas

psihologu prasmes tās izvēlēties un pielietot;

- 6) nav noteikta klientu interešu un tiesību aizstāvības kārtība, iespējas iesniegt sūdzību vai vērsties pēc palīdzības neapmierinoša vai nekvalitatīva psiholoģiskās palīdzības pakalpojuma saņemšanas gadījumā.

Turpinājumā tiek sniegts plašāks esošās situācijas un problēmu raksturojums Latvijā par jomām, kurās tiek izmantoti profesionālu psihologu pakalpojumi. Minētās jomas uzskaitītas šī ziņojuma pielikumā Nr.1, kurā arī raksturota tajās strādājošo psihologu atbildība, nepieciešamā izglītība un specializācija, kā arī ar to saistītie tiesību akti.

Sociālās aizsardzības joma

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.pantu valsts un pašvaldības pienākums ir nodrošināt psiholoģiskās palīdzības sniegšanu bērnam un ģimenei, ja vecāku un bērna attiecības nenodrošina bērna attīstībai labvēlīgu vidi vai arī bērns ir hroniski slims. Tāpat psiholoģiskā palīdzība tiek nodrošināta, ja bērns nonācis audžuģimenē, pie aizbildņiem vai adoptētājiem, viesģimenē, kā arī bez vecāku gādības palikušiem bērniem pēc bāriņtiesas, sociālā dienesta vai pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības speciālista norīkojuma. Tādējādi valsts ir apņēmusies apmaksāt psihologa darbu, kas tiek veltīts konsultāciju sniegšanai, sagatavojot profesionāla atzinumu par ģimeni vai bērnu pēc minēto institūciju pieprasījuma, kā arī iesaistoties audžuģimeņu apmācības procesā, bet no psihologa saistībā ar šo uzdevumu veikšanu tiek pieprasīti gan psiholoģiskās izpētes (novērtēšanas), gan psiholoģiskās konsultēšanas pakalpojumi.

Bāriņtiesas likuma 16.panta 7.punkts paredz bāriņtiesai tiesības lūgt psihologu veikt personas vai ģimenes psiholoģisko izpēti un saņemt psihologa atzinumu par izpētes rezultātiem. Praksē psiholoģiskā izpēte visbiežāk tiek veikta ģimenes locekļu domstarpību gadījumos, izvērtējot potenciālo aizbildņu, audžuvecāku, adoptētāju vai viesģimenes atbilstību. Tāpat Bāriņtiesas likuma 18.panta 3.punktā ir noteikts, ka bāriņtiesa, aizstāvot bērna personiskās intereses attiecībās ar vecākiem, aizbildņiem un citām personām, nosūta bērnu konsultācijas saņemšanai pie psihologa. Bāriņtiesa pēc sava ieskata var arī pieaicināt psihologu nolēmuma par bērna atgriešanos valstī piespiedu izpildē, tāpat var norīkot psihologu atzinuma sniegšanai, lai noskaidrotu bērna viedokli par viņa nogādāšanu atpakaļ uz valsti, kurā ir viņa dzīvesvieta.

Lai nodrošinātu valsts uzņemtās saistības sniegt psiholoģisku palīdzību noteiktās situācijās, Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija katru gadu organizē centralizētu iepirkumu atklāta konkursa veidā, iepērkot psiholoģiskās konsultēšanas un novērtēšanas pakalpojumus. Tomēr, kā secinājuši speciālisti, psihologa konsultācijas, kā arī psihologa atzinumi nebūt ne visos gadījumos ir kvalitatīvi, kas ierobežo atzinumu tālākas izmantošanas iespēju, bet konsultāciju gadījumā – efektīvas palīdzības sniegšanu cietušajiem. Speciālisti, kuri ikdienas darbā saskaras ar psihologu sniegtajiem atzinumiem, norāda, ka atzinumu sagatavošanā nereti nav izmantotas psiholoģiskā darba metodes, atzinumi satur secinājumus, kas balstīti uz nepārbaudītiem pieņēmumiem, atzinuma sagatavošanā tiek veiktas izmeklēšanas darbības. Kā galveno cēloni šādai situācijai speciālisti min atšķirīgo psihologu izglītības bāzi un zināšanas, taču šādu situāciju novēršanu ierobežo psihologu profesionālās darbības tiesiskā regulējuma trūkums. Tiek norādīts, ka nav īsti kritēriju, pēc kuriem citas jomas speciālists kriminālprocesa ietvaros vai arī bāriņtiesā varētu novērtēt psihologa atzinuma atbilstību kvalitātes standartiem, kā arī nav

pamatojuma, kas dotu, piemēram, kriminālprocesa virzītājam tiesības atteikt nekvalitatīva atzinuma izmantošanu kriminālprocesā. Kritēriji, pēc kuriem iespējams novērtēt psihologa atzinuma atbilstību kvalitātes standartiem, savā būtībā ir standartizēti un pasaulē jau izstrādāti, vienīgi Latvijā šie kritēriji nav aprobēti tādā veidā un formā, lai tie būtu pieejami un izmantojami plašam speciālistu lokam. Vienlaicīgi speciālistiem, kuri kriminālprocesa ietvaros vai arī bāriņtiesā saņem psihologa atzinumu, būtu jābūt arī pietiekamai kompetencei, lai novērtētu psihologa atzinuma atbilstību minētajiem standartiem, t.i., to, vai atzinumā atspoguļots izpētes mērķis, uzdevumi, izmantotās psihologa darba metodes, personas, kuras uzrunātas izpētes gaitā, izpētes rezultāts un tā pamatojums.

Viena no iespējām, lai uzlabotu psihologu atzinumu kvalitāti, ir noteikt striktākus kritērijus atklāta konkursa nolikumā, ar kuru tiek iepirkti konsultāciju pakalpojumi psiholoģiskās palīdzības sniegšanai. Šobrīd konkursa nolikums paredz, ka psihologam, kurš pretendē uz valsts apmaksātu konsultāciju sniegšanu, ir vismaz maģistra grāds psiholoģijā un pieredze ģimeņu ar bērniem konsultēšanā ne mazāk kā trīs gadus pēdējo desmit gadu laikā. Tāpat konkursa nolikums paredz, ka tiesības nodrošināt valsts apmaksātus konsultāciju pakalpojumus ir pretendētājam, kurš piedāvā zemāko pakalpojuma cenu, taču zemākās cenas piedāvājums ne vienmēr ir pēc kvalitātes labākais piedāvājums. Tomēr konkursa nolikuma pilnveidošana pilnībā neatrisinās problēmas ar psihologu konsultāciju pakalpojumu un atzinumu sniegšanu pēc būtības, pirmkārt, tāpēc ka pienākums palīdzēt ģimenēm krīzes situācijās ir noteikts arī pašvaldībām². Tas nozīmē, ka pašvaldības arī ir tiesīgas algot psihologus konsultāciju pakalpojumu sniegšanai vai arī atzinumu sagatavošanai. Otrkārt, konkursa nolikumā nav iespējams atrunāt jautājumus, kas skar psihologa pakalpojumu gradāciju pēc sarežģītības pakāpes vai ņemot vērā situācijas specifiku, jo nebūt ne visām ģimenēm vai bērniem krīzes situācijā ir izmantojama vienota pieeja un metodes psiholoģiskās palīdzības nodrošināšanā. Lai risinātu norādīto problēmu, 2013.gada 4.jūlijā stājās spēkā grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, 5.² pantā nosakot prasības psihologa atzinumam lietās, kas saistītas ar bērnu tiesību aizsardzību. Līdz ar to šobrīd likums paredz, ka psihologa atzinumu par psiholoģiskās izpētes rezultātiem tiesai, bāriņtiesai, policijai un prokuratūrai lietās, kas saistītas ar bērnu tiesību aizsardzību, ir tiesīga sniegt persona, kura ieguvusi vismaz maģistra grādu psiholoģijā un kuras profesionālā darbība bērnu un ģimenes izpētē sasniedz vismaz piecus gadus. Tāpat likumā noteiktas prasības attiecībā uz psihologa atzinuma saturu, nosakot, ka atzinumā noteikti norādāma sekojoša informācija:

- 1) institūcija, kas pieprasījusi atzinumu;
- 2) psiholoģiskās izpētes mērķis;
- 3) psiholoģiskās izpētes laiks un vieta;
- 4) pamatinformācija par bērnu, kas ir vai var būt nepieciešama atzinuma sniegšanas procesā;
- 5) psiholoģiskajā izpētē izmantotās metodes;
- 6) novērojumi izpētes laikā, klienta motivācija un izpētes ierobežojumi;
- 7) psiholoģiskās izpētes rezultāti un analīze;
- 8) argumentēti secinājumi un ieteikumi;
- 9) informācija par konfidencialitāti;

² Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.pants; Likums „Par pašvaldībām” kā pašvaldību autonomu funkciju nosaka: 1) gādāt par aizgādību, aizbildnību, adopciju un bērnu personisko un mantisko tiesību un interešu aizsardzību (15.panta astotā daļa); 2) īstenot bērnu tiesību aizsardzību attiecīgajā administratīvajā teritorijā (15.panta astotā daļa).

10) psihologa vārds, uzvārds, iegūtais grāds, diploma numurs, augstskola, kurā diploms iegūts, atzinuma sniegšanas datums.

Tādējādi uzskatāms, ka likumdevējs, veicot attiecīgos grozījumus likumā, jautājumu par psihologu atzinumu standartizāciju sociāli visjūtīgākajā jomā – bērnu tiesību aizsardzība – ir atrisinājis.

Kā vēl viena problēma norādāma arī tas, ka psiholoģiskās konsultēšanas un novērtēšanas pakalpojumi visā Latvijas teritorijā nav vienlīdz pieejami un situācija dažādos Latvijas novados mēdz būt atšķirīga. Ārpus lielajām pašvaldībām šie pakalpojumi iedzīvotājiem mēdz nebūt pieejami attāluma dēļ, kas jāņem, lai nokļūtu līdz praktizējošam psihologam, jo šie speciālisti ir nodarbināti nebūt ne visās pašvaldībās.

Psihologu profesionālie pakalpojumi tiek izmantoti, nodrošinot sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju. Par šo pakalpojumu tīkla kvalitatīvu attīstību ir atbildīga Labklājības ministrija, bet sociālā darba, karitatīvā sociālā darba, sociālās aprūpes, sociālās rehabilitācijas, profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu un sociālās palīdzības sniegšanas un saņemšanas principi, to personu loks, kurām ir tiesības saņemt šos pakalpojumus un palīdzību, kā arī sociālās aprūpes, sociālās rehabilitācijas un profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu samaksas un finansēšanas principi ir noteikti Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā. Likumā atsevišķos gadījumos paredzēts, ka klientiem ir jāsaņem psihosociālā palīdzība, kas tiek definēta kā sociālā darba virziens, kura nolūks ir palīdzēt indivīdam un ģimenei risināt starppersonu un sociālās vides problēmas, sniedzot psiholoģisku un sociālu atbalstu.

Likuma 4.panta trešā daļa paredz, ka, sniedzot sociālos pakalpojumus, institūcijas nodrošina starpprofesionālu un starpinstitucionālu sadarbību, bet psihologi līdz ar mediķiem, pedagogiem, tiesībsargājošo institūciju darbiniekiem un citu institūciju speciālistiem ir starp tiem citu jomu profesionāļiem, kas tiek iesaistīti starpinstitucionālas vai starpprofesionālas komandas darbā. Paralēli psihologu profesionālās darbības reglamentēšanai risināms arī jautājums par sociālā darbinieka kā reglamentētas profesijas noteikšanu, kas ir paredzēts arī Profesionāla sociālā darba attīstības pamatnostādņēs 2014.-2020.gadam.

Labklājības ministrija, nosakot atsevišķu sociālo pakalpojuma saturu un prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem, ir definējusi tos sociālos pakalpojumus, kuru sniegšanā iesaistīti psihologi, un šie pakalpojumi norādīti Ministru kabineta 2003.gada 3.jūnija noteikumos Nr.291 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”. Šajos noteikumos arī precīzi nodefinēts psihologu veicamā darba apjoms un mērķis, kā arī noteiktas prasības personām, kas sniedz psihologa konsultācijas sociālo pakalpojumu ietvaros. Piemēram, ir noteikts, ka psihologs strādā krīzes centrā, kurā tiek sniegta īslaicīga psiholoģiska un cita veida palīdzība krīzes situācijā nonākušām personām. Prasības sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem institūcijās, kurās uzturas no prettiesiskām darbībām cietušie bērni, paredz, ka ar bērniem rehabilitācijas institūcijā strādā psihologi un psihoterapeiti, kas ir apguvuši mācību programmu no vardarbības cietušo bērnu rehabilitācijai un ieguvuši attiecīgu sertifikātu. Psihologi, kuriem ir zināšanas un iemaņas nedzirdīgo vai neredzīgo personu rehabilitācijā, var sniegt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus dzirdes vai redzes invalīdiem. No prettiesiskām darbībām cietušiem bērniem sociālos pakalpojumus viņu dzīvesvietā sniedz psihologs, psihoterapeits vai sociālais darbinieks, kas ir apguvis mācību programmu no vardarbības cietušo bērnu rehabilitācijai un ieguvuši attiecīgu sertifikātu. Noteikumos paredzēts, ka ar personām pēc brīvības atņemšanas soda izciešanas strādā sociālais darbinieks, psihologs vai

psihoterapeits, savukārt cilvēku tirdzniecības upuriem, vardarbībā cietušiem bērniem un no psihoaktīvām vielām atkarīgiem bērniem ir paredzētas psihologa konsultācijas. Tomēr minētajos Ministru kabineta noteikumos Nr. 291 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” nav noteikts, kāda veida psihologa izglītība ir uzskatāma par atbilstīgu konkrēto sociālo pakalpojumu sniegšanai, kā arī nav noteikts, kāda ir kārtība noteikumos noteikto sertifikātu izsniegšanai un vai noteikumos paredzētajām mācību programmām ir vai nav jābūt licencētām. Ņemot vērā minēto, noteikumos paredzētie sertifikāti faktiski netiek izsniegti, līdz ar to ir pamats uzskatīt, ka šāda sertificēšana pēc būtības nepastāv.

Nodarbinātības valsts aģentūra piedāvā psihologu un psihoterapeitu individuālās un grupu konsultācijas bezdarbniekiem Eiropas Sociālā fonda projekta „Kompleksie atbalsta pasākumi” ietvaros. To mērķis ir veicināt bezdarbnieku, īpaši ilgstošo bezdarbnieku, pašapziņas paaugstināšanos un motivāciju integrēties darba tirgū. Konsultācijas ilgst ne vairāk kā 32 stundas, bet psihoterapeitu konsultācijas – ne vairāk kā 11 akadēmiskās stundas. Lai nodrošinātu psihologa individuālās un grupu konsultācijas, tiek organizēts iepirkums. Iepirkuma dokumentācijā ir noteikti kritēriji psihologa pakalpojuma sniedzējam un speciālistiem. 2013.gada 29.oktobrī izsludinātajā psihologa pakalpojumu iepirkumā noteikts, ka psihologam ir jābūt otrā līmeņa profesionālai augstākai izglītībai psiholoģijā ar psihologa kvalifikāciju (piektais profesionālās kvalifikācijas līmenis), kā arī, sākot no 2012.gada līdz pieteikuma iesniegšanas brīdim, ir iegūta pieredze psihologa pakalpojumu sniegšanā, sniedzot ne mazāk kā 180 konsultācijas, kur katras konsultācijas ilgums ir vismaz 45 minūtes.

Individuālās psihologa un psihoterapeita konsultācijas vienas akadēmiskās stundas apjomā bezdarbniekiem ir pieejamas arī aktīvā nodarbinātības pasākuma „Konkurētspējas paaugstināšanas pasākumi” ietvaros, lai sniegtu atbalstu dzīves grūtību gadījumā, sniegtu palīdzību jaunu risinājumu meklēšanā, apzinātu klienta stiprās puses un resursus, palīdzētu ilgstoša bezdarba un/ vai atkarību gadījumā (narkotikas, alkoholisms, azartspēles, u.c.). Ņemot vērā ierobežotos laika resursus individuālai konsultācijai, būtu vērtējams tas, cik efektīvs ir minētais pasākums bezdarbnieku konkurētspējas paaugstināšanai. Tomēr jāatzīmē, ka arī šī pasākuma ietvaros psihologa pakalpojumi nodrošināšanai tiek organizēts iepirkums, iepirkuma dokumentācijā nosakot, ka psihologam ir jābūt vismaz otrā līmeņa augstākai izglītībai psiholoģijā ar kvalifikāciju „psihologs” un trīs gadu pieredzei desmit pieaugušo apmācības vai konsultēšanas pakalpojumu (individuālās konsultācijas, grupu nodarbības, semināri, lekcijas) sniegšanā kādā no pakalpojuma anotācijā noteiktajām tēmām laika posmā no 2010.gada. Arī psihoterapeitam tiek prasīta vismaz otrā līmeņa augstākā izglītība psiholoģijā ar kvalifikāciju „psihologs” un sertifikātu psihoterapijā vai vismaz otrā līmeņa augstākā izglītība medicīnā un sertifikāts psihoterapijā, kā arī trīs gadu pieredze desmit pieaugušo apmācības vai konsultēšanas pakalpojumu sniegšanā kādā no pakalpojuma anotācijā noteiktajām tēmām laika posmā no 2010.gada.

Psihologi sniedz profesionālos pakalpojumus arī veselības un darba spēju ekspertīzei, veicot gan psiholoģisko izpēti (novērtēšanu), gan psiholoģisko konsultēšanu. Ministru kabineta 2010.gada 28.decembra noteikumi nr. 1209 “Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbaspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību” 2.pielikuma “Kritēriji invaliditātes noteikšanai un atzinuma izsniegšanai par īpašas kopšanas nepieciešamību personām līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai” 2.punktā par medicīniskām indikācijām

atzinuma izsniegšanai tiek teikts, ka hiperdinamisko traucējumu diagnozi apstiprina sertificēts bērnu psihiatrs, saņemot klīniskā psihologa novērtējumu. Savukārt noteikumu 10.punktā norādīts, ka komisijas amatpersona, pamatojoties uz personas ar invaliditāti ekspertīzes aktu, sniedz ieteikumus par psihologa pakalpojumu saņemšanu personai līdz 18 gadiem, kurai invaliditāte noteikta pirmreizēji un kura dzīvo ģimenē, kā arī tās likumiskajam pārstāvim.

Netiešā veidā psiholoģiskās izpētes/novērtēšanas pakalpojumi veselības un darba spēju ekspertīzei tiek izmantoti saistībā ar ārstu psihiatru vai citas specialitātes ārsta darbību, kuriem ir nepieciešams izvērtēt un pamatot katru konkrēto diagnozi invaliditātes ekspertīzes procesā. Šajos gadījumos ārsts-speciālists lūdz klīniskajam psihologam veikt psiholoģisko izpēti un sniegt atzinumu, balstoties uz psiholoģiskās izpētes rezultātiem.

Atbilstoši Invaliditātes likumam, sākot ar 2015.gada 1.janvāri, paredzēts ieviest jaunu invaliditātes noteikšanas sistēmu, saskaņā ar kuru invaliditāti noteiks, izvērtējot ne tikai personas veselības stāvokli, t.sk. funkcionālos traucējumus, bet arī personas darbības zaudējumu procentos. Veicot invaliditātes ekspertīzi pēc pilnveidotās sistēmas, papildus medicīniskiem kritērijiem lielāks uzsvars tiks likts uz sociālo kritēriju – funkcionēšanas (pārvietošanās un apmācības spēju, komunikāciju, personas pašaprūpes un integrācijas iespēju sabiedrībā) izvērtēšanu. Līdz ar to plānots, ka, ieviešot jauno sistēmu, palielināsies invaliditātes ekspertīzes procesā iesaistīto institūciju skaits un tiks iesaistīts arī klīniskais psihologs.

Izglītības un sporta joma

Pašreizējais normatīvais regulējums nenosaka pedagogu atbalsta personāla, tai skaitā skolas psihologa obligātu iesaisti vispārīzglītojošās mācību iestādēs. Tiek rēķināts, ka šobrīd psihologi ir aptuveni 400 skolās, taču tas nenozīmē, ka citās mācību iestādēs psihologa pakalpojumi vispār nav pieejami³. Sākoties ekonomiskai krīzei un samazinoties pedagogu atbalstam, daudzviet mainījās psihologu darba organizācija, par šo speciālistu darba devēju skolas vietā nereti kļuva pašvaldības izglītības pārvalde, bet daudzviet, kur darba devējs vēl joprojām ir izglītības iestāde, psihologa darbs tiek finansēts vai nu no pašvaldības (vairumā gadījumu), vai no administrācijas izmaksām (valsts finansējums). Taču izvērtējot Izglītības un zinātnes iesniegtos statistikas datus par psihologu slodzēm izglītības iestādēs un to finansēšanu, tika noskaidrots, ka skolas psihologs vispār nav pieejams pusē no vispārīzglītojošām mācību iestādēm valstī, jo psihologa slodžu finansēšanai netiek novirzīts ne valsts, ne pašvaldības finansējums, kā arī nav skaidra mehānisma, kā šo obligāto minimāli nepieciešamo psihologa slodzi attiecīgajās izglītības iestādēs nodrošināt. Šo mācību iestāžu vidū galvenokārt ir nelielās lauku skolas. Tomēr arī tajās skolās, kur psihologu algo pašvaldība, speciālista pakalpojumi ne vienmēr faktiski ir pieejami. Ja novadā ir viens psihologs uz desmit izglītības iestādēm, tad viņš katru izglītības iestādi apmeklē vienu reizi divās nedēļās, tāpēc savlaicīga un kvalitatīva psihologa pakalpojuma sniegšana ir visai ierobežota.

Skolas atbalsta personāla, tai skaitā, skolas psihologa amata pienākumus un funkcijas lielā mērā nosaka mācību iestādes vadība, taču Izglītības un zinātnes ministrijas izstrādātais standartizēts psihologa darba pienākumu apraksta paraugs paredz visai plašu skolas psihologa atbildību:

³ www.e-skola.lv

1) izglītojamā⁴ psiholoģiskā izpēte, t.sk. izglītojamā novērošana mācību stundās un ārpus tām;

2) izglītojamā sociālpsiholoģiskās vides izpēte;

3) izglītojamo, vecāku un pedagogu konsultēšana izglītojamo psiholoģisko problēmu gadījumos;

4) izglītojamā psihiskās attīstības veicināšanas pamatprincipu izstrāde mācību apguves grūtību gadījumos un ieteikumu izstrādāšana pedagogiem un vecākiem atbalsta sniegšanai;

5) profilakses pasākumu nodrošināšana:

5.1) izglītojamo, vecāku un pedagogu izglītošana psiholoģijas jautājumos;

5.2) piedalīšanās aktivitātēs, kas ir vērstas uz sociālpsiholoģiskajos pētījumos atklāto nelabvēlīgo faktoru ietekmes mazināšanu izglītības iestādē;

5.3) atbalsta sniegšana izglītojamajiem adaptācijas procesā;

6) rakstisku atzinumu sagatavošana par izglītojamā psiholoģiskās izpētes vai konsultēšanas rezultātiem gadījumos, ja izglītojamais tiek nosūtīts uz valsts vai pašvaldības pedagoģiski medicīnisko komisiju vai saņem izglītības iestādes atbalsta komisijas palīdzību, kā arī normatīvajos aktos paredzētajos gadījumos vai pēc vecāku rakstiska pieprasījuma;

7) sadarboties ar vecākiem, informēt viņus par izglītojamā panākumiem un problēmām izglītības iestādē, kopīgi meklējot risinājumus;

8) veikt izglītojamo attīstības dinamikas izpēti;

9) nekavējoties ziņot izglītības iestādes vadībai, tiesībsargājošajām institūcijām, veselības aizsardzības iestādēm un bērnu tiesību aizsardzības institūcijām par gadījumiem, kad konstatēta emocionāla vai fiziska vardarbība pret izglītojamo izglītības iestādē vai ārpus tās;

10) pilnveidot savas profesionālās kompetences;

11) ievērot darba kārtību un ētikas normas.

Izstrādājot dažādus politikas plānošanas dokumentus⁵, ir aktualizēta nepieciešamība apzināt izglītojamo skaitu, kas vērsušies pēc palīdzības pie skolas psihologa, kā arī būtiskākās problēmas, ar kurām saskaras psihologi, īstenojot atbalsta funkciju, taču skolas psihologu darbības novērtējums un problēmu apzināšana līdz šim tomēr sistemātiski nav veikta⁶. Ziņojuma gaitā aptaujājot mācību iestāžu direktorus, noskaidrots, ka praktiski visās skolās, kur darbojas psihologs, speciālists ir iesaistīts ne vien to problēmu risināšanā, kas tieši ir saistītas ar mācību procesu, skolēnu un skolotāju savstarpējām attiecībām, bet arī palīdz jebkurā citā krīzes situācijā, tai skaitā, risinot attiecību problēmas ģimenē. Tikai katrā desmitajā skolā, kur strādā psihologs, speciālista atbildības lauks ir šaurāks un ietver tikai ar mācīšanās grūtībām un mācīšanās procesu saistītos jautājumus. Tomēr, kā norāda skolu psihologi, lielākais darba laika patēriņš tiek veltīts tieši skolēnu konsultēšanai mācību grūtību gadījumos, tai skaitā atbilstošas mācību programmas piemērošanai bērnam un

⁴ Izglītojamā jēdziens definēts Izglītības likumā. Saskaņā ar sniegto jēdziena skaidrojumu izglītojamais ir skolēns, audzēknis, students vai klausītājs, kas apgūst izglītības programmu izglītības iestādē vai pie privātpraksē strādājoša pedagoga. Tomēr skolu psihologi iebilst pret šī jēdziena izmantošanu, jo tas nav mūsdienīgs un neatbilst humānisma pieejai, uz kuru balstās mūsdienu pedagoģija Eiropā un pasaulē.

Jēdziens „izglītojamais” paredz bērna pasīvu lomu un viņš ir tas, kuru izglīto, bet skolotājs ir tas, kurš izglīto. Tādā veidā bērns neko nevar apgūt, viņš to var izdarīt tikai tad, ja pats mācās, bet pedagoga un psihologa galvenais uzdevums ir veicināt mācīšanos un bērna iekšējā potenciāla aktivizēšanos. Tāpat mūsdienu pedagoģijā vairs nelieto vārdu „apmācības”, bet „mācības” un „mācīšanās”.

⁵ Piemēram, Pamatnostādņu „Iedzīvotāju garīgās veselības uzlabošana 2009.-2014.gadā” īstenošanas plāns 2013.-2014.gadam

⁶ Atsevišķās pašvaldībās, piemēram, Rīgā informācija par izglītības psihologa pienākumu apjomu un noslodzi tiek regulāri apkopota

psiholoģiskās izpētes atzinumu sagatavošanai pedagoģiski medicīniskajai komisijai. Īpaši liela uzmanība tiek pievērsta 3., 6. klašu skolēniem, kuriem nepieciešami atbalsta pasākumi valsts pārbaudījumos. Nākamās pēc skaita ir psihologu individuālās konsultācijas saistībā ar uzvedības problēmām, turklāt jāatzīmē, ka skolēnu skaits ar uzvedības problēmām, ar kurām strādā izglītības psihologi, pēdējā laikā pieaug.

Izpēte liecina, ka būtiskākās problēmas, ar kurām saskaras skolas psihologi, ir metodisko materiālu un vadlīniju trūkums, kas viennozīmīgi ietekmē skolas psihologu darba kvalitāti un sekojoši skolēnu uzticēšanos vai neuzticēšanos skolas atbalsta personālam. Atsevišķos novados aktuāli ir arī metodiskās vadības un supervīzijas jautājumi. Izglītības psihologu tālākizglītība un profesionālās kvalifikācijas uzturēšana augstā līmenī bieži balstās uz personīgiem resursiem, jo nav izstrādātas vienotas vadlīnijas, kāds darba instrumentārijs un profesionālo metodisko materiālu kopums jānodrošina izglītības iestādei. Visbiežāk profesionālā pilnveide psihologiem iespējama tad, ja speciālists ir psihologu profesionālas asociācijas biedrs vai arī ja piedalās apmācībās, kas tiek organizētas dažādu Eiropas struktūrfondu un ārvalstu finanšu palīdzības projektu ietvaros, tomēr aplēses liecina, ka profesionālās organizācijās visi skolu psihologi nav iesaistīti, kā arī viņiem ir dažādas iespējas un izpratne par nepieciešamību apmeklēt profesionālās pilnveides kursus. Sekojoši atšķirīga ir arī psihologu sagatavotība un prasmes pielietot dažādas darba metodes. Tāpat izglītības iestāžu vadītājiem trūkst vadlīniju, kas palīdzētu izsvērt, kuri psihologa darbības virzieni skolā ir prioritāri.

Bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas rīcībā esošā informācija liecina, ka skolas psihologi ne visos gadījumos ziņo par iespējamu vardarbību pret bērnu skolā vai ārpus tās, kaut arī standartizētais darba pienākumu apraksts paredz šādu skolas psihologa pienākumu.

Tomēr jāsecina, ka lielākās bažas un neskaidrību raisa skolas psihologu funkciju apjoms pēc būtības, kā arī normatīvajā regulējumā definētā nepieciešamā kvalifikācija. No vienas puses, vispārīzglītojošās mācību iestādēs strādājošie psihologi saskaņā ar Ministru kabineta 2013.gada 2.jūlija noteikumiem Nr.363 *Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās kvalifikācijas pilnveides kārtību* tiek definēti kā izglītības psihologi, savukārt saskaņā ar starptautiskiem standartiem izglītības psihologi ir speciālisti, kuri palīdz tikt galā ar skolēnu mācīšanās grūtībām, kā arī ar bērnu un jauniešu sociālās integrācijas problēmām. Šis starptautiski standartizētais izglītības psihologu atbildības apjoms ir šaurāks, nekā to paredz Izglītības un zinātnes ministrijas savulaik izstrādātais psihologu darba apraksta paraugs un faktiskās vajadzības vispārīzglītojošās mācību iestādēs. Kā norāda skolu direktori, viņuprāt, visizplatītākā problēma, ar kuru saskaras skolēni un kuras risināšanā vistīcāmāk nepieciešama psihologa palīdzība, ir attiecību problēmas ģimenē. Arī Eiropas Skolu aptaujas projekta par alkoholu un citām narkotiskajām vielām 2011.gada pētījuma dati liecina, ka nopietnas problēmas ģimenē sešas un vairāk reizes pēdējo 12 mēnešu laikā piedzīvojuši 11% 15–16 gadus veco skolēnu. Gandrīz katrs desmitais (9%) 15-16 gadus vecais skolēns ir neapmierināts ar savām attiecībām ar tēvu, kā arī norāda, ka ir ārkārtīgi grūti vai neiespējami saņemt siltumu, rūpes vai arī emocionālo atbalstu no vecākiem. Tiesa gan to gadījumu skaits, kad varētu būt nepieciešama skolas psihologa palīdzība ar mācībām saistītu problēmu risināšanā ir vēl lielāks, jo skolēnu īpatsvars, kuriem salīdzinoši bieži⁷ bijušas sliktas sekmes skolā, veido 20%.

⁷ Vismaz sešas reizes pēdējā gada laikā

Ministru kabineta noteikumi Nr. 363 nosaka arī izglītības un kvalifikācijas prasības izglītības jomā strādājošiem izglītības psihologiem. Atbilstoši regulējumam šiem speciālistiem nepieciešama augstākā izglītība un psihologa kvalifikācija. Ņemot vērā, ka kvalifikācija ir noteiktai profesijai atbilstošas izglītības un profesionālās meistarības dokumentāri apstiprināts novērtējums⁸, kas iegūstams jebkurā izglītības pakāpē un izglītības formā, tad teorētiski par izglītības psihologu mācību iestādē var strādāt persona, kurai nav augstākā izglītība psiholoģijā, bet ir citā specialitātē un kura psihologa kvalifikāciju ieguvusi neformālās izglītības kursos.

Sporta jomā valsts pasūtījumu veic tikai viens psihologs, kurš strādā Latvijas Olimpiskajā komitejā. Sporta psihologi ir nodarbināti arī pašvaldību iestādēs, sporta federācijās un klubos, sporta skolās, citās iestādēs, kas saistītas ar sporta aktivitātēm.

Veselības joma

Pasaules Veselības organizācijas izstrādātais augstākā līmeņa stratēģiskais dokuments veselības jomā Veselība 2020 stingri iezīmējis paradigmas maiņas nepieciešamību veselības aprūpē, aicinot valstu veselības aprūpes sistēmas arvien mērķtiecīgāk koncentrēties uz veselības risku novēršanu, veselības veicināšanu un profilaksi, kas ietver izmaksu efektīvus pasākumus priekšlaicīgas invaliditātes un priekšlaicīgas mirstības novēršanai. Nacionālais attīstības plāns 2007.-2013.gadam, kā arī Nacionālais attīstības plāns 2014. – 2020.gadam kā būtiskāko prioritāti veselības jomā definē veselības risku ietekmes mazināšanas nepieciešamību. Latvijā, arī vairumā Austrumeiropas valstu galvenie veselības riski sabiedrībā ir saistīti ar atkarību izraisošo vielu, īpaši pārmērīgu alkohola un tabakas lietošanu, kas rada ievērojamus zaudējumus šo valstu ekonomikā un tautsaimniecībai kopumā, kā arī būtiski samazina veselīgi nodzīvoto gadu skaitu. Atkarības vielu lietošana rada izmaiņas indivīdu psihoemocionālajā raksturojumā, bet, ņemot vērā vēl mūsdienu saspringto dzīves tempu un ar to saistītās individuālās problēmas, īpašu nozīmi visu attīstīto valstu veselības aprūpes sistēmās iegūst garīgā veselība. Garīgās veselības uzdevums ir iespējot ikvienu sabiedrībā turēties pretim satricinājumiem un krīzēm, kā arī atbalstīt un palīdzēt indivīdiem noteiktu psiholoģisku traucējumu gadījumā un ārstēt indivīdus psihiska rakstura saslimšanu gadījumā. Populāciju pētījumu dati Eiropas Savienības valstīs, Islandē, Norvēģijā un Šveicē liecina, ka 27% no pieaugušo populācijas⁹ piedzīvojuši vismaz vienu garīgo saslimšanu pēdējā gada laikā¹⁰. Par 21.gadsimta raksturīgu saslimšanu ir kļuvusi depresija, ar kuru saskaras aptuveni 6-10% iedzīvotāju un kura būtiski ietekmē indivīdu darbības un produktivitātes samazināšanos. Kā norādīts tematiskajā ziņojumā Garīgā veselība Latvijā 2010.gadā¹¹, lai gan depresiju iespējams diagnosticēt un ārstēt jau primārajā veselības aprūpes sektorā, ārstēšanu faktiski saņem mazāk nekā 25% no visiem depresijas slimniekiem. Kā biežākie palīdzības nesaņemšanas iemesli ziņojumā norādīti resursu, kā arī apmācītu pakalpojumu sniedzēju trūkums.

Ārvalstu prakse rāda, ka liels skaits slimību profilakses un garīgās veselības pasākumu tiek īstenots, iesaistot profilaksē un veselības aprūpē klīniskos psihologus

⁸ Izglītības likums, stājies spēkā 1999.gada 1.jūnijā

⁹ šajā gadījumā pieaugušie definēti kā personas vecumā no 18 līdz 65 gadiem

¹⁰ Pulmanis, T., Taube, M., Pelne, A. (2011) *Garīgā veselība Latvijā 2010.gadā*. Veselības ekonomikas centrs. 67lpp.

¹¹ <http://www.vmnvd.gov.lv/uploads/files/4ea113e077eb5.pdf>

un veselības psihologus.¹² Tāpat ārvalstu prakse liecina, ka šie speciālisti, būdami ārstniecības atbalsta personāls, nodrošina gan klīnisko psiholoģisko palīdzību dažāda rakstura garīgu saslimšanu gadījumā, gan arī sniedz atbalsta funkciju pacientiem ar nopietnām fiziskām saslimšanām, piemēram, onkoloģijas pacientiem, tādējādi mazinot letāla rezultāta iespējamību¹³ vai atbalstot pacientus paliatīvajā aprūpē. Psihologi dod un var dot ieguldījumu iedzīvotāju veselības, tai skaitā arī garīgās veselības veicināšanā – gan izvērtējot indivīda spējas, psiholoģisko un emocionālo stāvokli, gan sniedzot psiholoģisko palīdzību. Iedzīvotāju psiholoģiskās veselības traucējumi ietekmē gan cilvēka darbaspējas, gan attiecības un ģimenes labklājību, līdz ar to visas sabiedrības labklājību.

Latvijā, neskatoties uz to, ka problēmas, kas saistītas ar garīgo veselību un atkarībām, ir ārkārtīgi izplatītas, tai skaitā jauniešu vidū, veselības psihologi un klīniskie psihologi ārstniecības procesā un profilaksē, kas finansēta no valsts budžeta līdzekļiem, nav pietiekami iesaistīti; šo speciālistu pakalpojumi sabiedrībai visbiežāk pieejami tikai par maksu, turklāt ierobežotā klāstā. Tomēr psihologi veselības jomā šobrīd pakalpojumus sniedz faktiski visās lielākajās ārstniecības iestādēs.

Specializētās psihiatriskās/narkoloģiskās veselības aprūpes iestādēs psihologi ir nodarbināti kā stacionārās, tā arī ambulatorās nodaļās. Šajās veselības aprūpes iestādēs kopumā strādā 32 psihologi, vairums no viņiem (19 personas) uz pilnu slodzi. Šajās iestādēs nodarbinātie psihologi ir specializējušies klīniskajā psiholoģijā un tikai vienā iestādē papildus klīniskajam psihologam ir nodarbināts arī ģimenes psihologs, bet vēl vienā – psihologs bez noteiktas specializācijas.

Psihologi specializētajās psihiatriskās/narkoloģiskās veselības aprūpes iestādēs strādā visās stacionārās nodaļās. Galvenie psihologa darba virzieni specializētajā aprūpē:

1) psiholoģiskās izpētes/novērtēšanas veikšana - sadarbojoties ar ārstu psihiatru personas diagnozes precizēšanai; personas emocionālās, uzvedības, kognitīvās sfēras resursus un grūtību noteikšanai, traucējumu dziļuma pakāpes noteikšanai, personas psiholoģiskā stāvokļa izpētei dinamikā, noteiktu piemērotāko palīdzības veidu vai metodi;

2) psiholoģiskā konsultēšana - atbalsta sniegšana klientam, tuvinieku konsultēšana; kognitīvi- biheiviorālās vai citu konsultēšanas metožu izmantošana;

3) grupu darba organizēšana un vadīšana – izglītojošās un atbalsta grupas, informatīvās grupas, grupas, kuru darbā izmanto dažādas psiholoģiskas metodes.

No veselības jomā šobrīd nodarbinātajiem psihologi četri speciālisti Rīgas Psihiatrijas un narkoloģijas centrā iesaistīti tiesu psihiatrisko ekspertīžu nodrošināšanā eksperta statusā. Tomēr jāmin, ka, lai arī šiem speciālistiem ir nepieciešama 6-gadīgā augstākā izglītība psiholoģijā un praktiskā pieredze klīniskās psiholoģijas jomā, tiesu psiholoģijas eksperti faktiski ir pakļauti Tiesu ekspertu likumam. Ņemot vērā darba atbildību un nepieciešamību pārzināt arī dažādus ar darbu saistītus juridiska rakstura aspektus, šie speciālisti ir augstu novērtēti, un riski, kas saistīti ar viņu darbību, nav novērojami.

¹² Applied Psychologists and Psychology in NHS Scotland: working group discussion paper. 2010
Bednar, W., Lanske, P., Schaffnerberger, E. (2004) *Regulation of the Professions of Psychotherapist, Clinical Psychologist, Health Psychologist in the Member States of the EEA and the Swiss Confederation*. Austrian Federal Ministry for Health and Woman. Austrian Health Institute. 36p.

¹³ Moreno-Smith, M., Lutgendorf, S., Sood, A (2010) *Impact of stress on cancer metastasis*. In: *Future Oncology*. 6(12): 1863–1881.

Kā norādījuši specializēto psihiatriskās/narkoloģiskās veselības aprūpes iestāžu administrācijas pārstāvji, visās iestādēs psihologa darbs tiek pamatā finansēts no finanšu līdzekļiem valsts apmaksātās veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanai, kuri tiek saņemti no Nacionālā Veselības dienesta, atbilstoši līgumam starp to un attiecīgo veselības aprūpes iestādi. Viena specializētā veselības aprūpes iestāde netieši nodrošina psihologu atalgojumu arī no līdzekļiem ilgstošās sociālās aprūpes pakalpojuma sniegšanai, kas tiek saņemti no Labklājības ministrijas valsts budžeta apakšprogrammas „Sociālās rehabilitācijas valsts programmas”.

Visiem specializētajā aprūpē nodarbinātiem psihologiem ir augstākā izglītība psiholoģijā, un tikai vienam – augstākā izglītība ģimenes psihoterapijā, sistēmiskajā supervīzijā.

Jāatzīmē, ka starp specializētajām psihiatriskām/narkoloģiskām veselības aprūpes iestādēm ir tikai viena, kur psihologi šobrīd ārstu komandā nav iesaistīti.

Galvenie psihologa darba virzienu piemēri vispārēja rakstura ārstniecības iestādēs ir onkoloģisku saslimšanu pacienti un ģimenes locekļu psiholoģiskās konsultācijas, panikas lēkmju, hronisku sāpju, somatoformu traucējumu, epilepsijas, pseidepilepsijas lēkmju pacientu konsultācijas, krīžu intervence (piem., rekonstruktīvās un plastiskās ķirurģijas nodaļā, traumatoloģijas nodaļā), krīžu intervence vardarbības gadījumos (ginekoloģijas nodaļā), suicīdu gadījumos.

Tāpat viena no Pasaules Veselības organizācijas pašreizējām prioritātēm ir novecošanas problēma un neurodeģeneratīvo slimību un demenču profilakse un agrīna diagnostika (piem. Alzheimeras slimība). Šī problēma kā viena no prioritārām ir izvirzīta arī Latvijas Neirologu biedrībā, īpašo akcentu liekot uz demences profilaksi un neurodeģeneratīvo slimību agrīno atpazīšanu. Svarīga arī kognitīvo traucējumu un depresijas diferenciāldiagnostika, bet šo uzdevumu realizācijā un mērķu sasniegšanā tiek iesaistīti arī psihologi. Citi psihologa uzdevumi, strādājot ārstniecības iestādē, ir līdzdalība diferenciāldiagnostikā, psihologa atbalsta grupu terapija, palīdzēt risināt tādas problēmas kā saskarsmes grūtības, citu cilvēku nesapratne, vientulība, nepārliecinātība, vainas apziņa, laulāto pāru un vecāku-bērnu attiecību problēmas, grūtnieču psiholoģiskās īpatnības (pārmaiņu krīze, jaunu stāvokļu apzināšanās, trauksmes izjūtas, emocionālais jūtīgums, nervozitāte, dažādas fobijas, bailes no dzemdībām), bērna ieņemšanas problēmas u.c.

Tomēr koncentrējoties uz veselības ekonomiku un efektīviem ieguldījumiem veselības jomā, kā arī ņemot vērā nākotnes mērķi deinstitucionalizēt pacientus ar garīga rakstura saslimšanām, klīnisko psihologu un veselības psihologu iesaiste veselības aprūpes un profilakses procesos nākotnē visticamāk palielināsies. Kā liecina ārvalstu pieredze, iesaistot psihologus aprūpes procesā, tiek samazinātas stacionārās ārstēšanas izmaksas un palielināta ārstēšanas efektivitāte.¹⁴

Iekšlietu un tieslietu joma

Valsts policijā šobrīd strādā trīs dienesta psihologi un vairāki līguma psihologi. Dienestā strādājošo psihologu darbības sfēru nosaka viņu amatu apraksts, savukārt Valsts policijas līguma psihologi tiek pieaicināti pie nepilngadīgo personu nopratināšanas. Valsts policija ir noslēgusi arī līgumus ar krīžu centriem par iespēju veikt nepilngadīgu personu pastarpinātu nopratināšanu.

¹⁴ Gillham, S. et al.(2012) *Psychological care after stroke: Economic modelling of a clinical psychology led team approach*. NHS Improvement. 28p.

Valsts policijā, tāpat arī prokuratūrā un tiesā procesa virzītājs saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 194., 195., 200., 201., 197. pantiem nozīmē tiesu ekspertīzes. Tiesu psiholoģijas eksperts veic ekspertīzi pēc Tiesu ekspertu padomē reģistrētām metodēm un tiesu eksperta atzinumu noformē saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 203.pantu un Tiesu eksperta likuma 11.pantu. Saskaņā ar Tiesu eksperta likuma 1.panta 4.daļu tiesu eksperta atzinums ir dokuments, kurā eksperts, pamatojoties uz pētījuma rezultātiem, atbilstoši kompetencei sniedz argumentētas atbildes uz ekspertīzes noteicēja uzdotajiem jautājumiem. Turklāt tiesu psiholoģijas ekspertu uzrauga Tiesu ekspertu padome. Tiesu psiholoģijas eksperta tiesības un pienākumus nosaka Kriminālprocesa likuma 33.pants, un tiesu psiholoģijas eksperts apliecina, ka ir informēts par atbildību saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 300. - 302., 304. pantu. Tā kā tiesu psiholoģijas ekspertu darbību regulē vairāki normatīvie akti, Valsts policijai ir iespējas izvērtēt tiesu psiholoģijas eksperta kvalifikāciju un sniegtā atzinumu atbilstību normatīvajiem aktiem. Tāpat sadarbība ar tiesu psiholoģijas ekspertiem notiek arī Civilprocesa ietvaros.

Iekšlietu ministrijas Informācijas centra Kriminālās statistikas dati atklāj, ka 2010.gadā par cietušām atzītas 921 nepilngadīgas personas, to skaitā 136 mazgadīgas personas. Pie mazgadīgu personu un pie nepilngadīgu personu (kuras cietušas no vardarbības) nopratināšanas Valsts policija saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 152. un 153.pantu pieaicina psihologus. Kriminālprocesa likuma 152.panta 2.daļa nosaka, ka nepilngadīgo, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu, vai pēc izmeklēšanas darbības veicēja ieskata jebkuru nepilngadīgo pratina pedagoga vai tāda speciālista klātbūtnē, kas apmācīts psihologa darbam ar bērniem kriminālprocesā (turpmāk — psihologs). Savukārt Kriminālprocesa likuma 153.panta 1. daļa nosaka, ka nepilngadīgo nopratināšanu var izdarīt ar tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību. Tādējādi Valsts policija pie nepilngadīgo nopratināšanas pieaicina psihologus, kuri saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 113.pantu veic speciālista pienākumus. Speciālists ir persona, kura pēc kriminālprocesa veicošās amatpersonas aicinājuma sniedz tai palīdzību, izmantojot savas speciālās zināšanas vai darba iemaņas noteiktā jomā. Valsts policijai nav instrumentu, lai noteiktu, kurš no speciālistiem atbilst psihologa kvalifikācijai (piemēram: psihologs ir persona ar bakalaura grādu vai persona ar maģistra grādu) un kuram ir speciālas zināšanas noteiktā jomā. Turklāt Kriminālprocesa 152.panta 2.daļā ir norādīts, ka psihologs ir apmācīts darbam ar bērniem kriminālprocesā. Tieši psihologa zināšanas par bērniem kriminālprocesā tiek uzskatītas par prioritārām, pieaicinot psihologu pie nepilngadīgo nopratināšanas.

Psihologi nav apmācīti darbam ar bērniem kriminālprocesā, jo šādu apmācību Latvijā neregulē normatīvie akti. Tādējādi psihologiem nav pietiekamu zināšanu par bērniem kriminālprocesā. Valsts policija ir saskārusies ar gadījumiem, kad psihologs veic nepilngadīgo pastarpinātu nopratināšanu un neiegūst no nepilngadīgā procesam nepieciešamo informāciju, turklāt, iegūtā informācija ir nepilnīga, reizēm pat nekvalitatīva. Šādi gadījumi nav skaidrojumi ar mazgadīgo personu individuālām īpatnībām sniegt informāciju, bet gan ar psihologu zināšanām un prasmēm procesam pareizi iegūt nepieciešamo informāciju.

Valsts policija saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 190.panta 1.daļu ir tiesīga rakstveidā pieprasīt no fiziskajām un juridiskajām personām kriminālprocesam nozīmīgus priekšmetus, dokumentus un ziņas par faktiem. Valsts policija pieprasa arī no psihologiem, kuri strādā dažādās nozarēs (piemēram: psihologi, kuri strādā privātpraksēs, slimnīcās, krīžu centros, sociālos dienestos), dokumentus un ziņas par faktiem, ko psihologs noformē psihologa atzinuma veidā. Līdz ar to psihologu

sniegtais atzinums saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 127.panta 1.daļu iegūst pierādījuma statusu. Svarīgi vērst uzmanību uz to, ka Valsts policija kriminālprocesu ietvaros saņem ļoti daudz un dažādus psihologa atzinumus. Policijas darbinieki nav kompetenti izvērtēt psihologa kvalifikāciju, kā arī viņu sniegto atzinuma kvalitāti. Turklāt nav kritēriji, pēc kuriem novērtēt, kurš no sniegtajiem atzinumiem būtu uzskatāms par kvalitatīvu, kurš savukārt par mazāk kvalitatīvu. Psihologa atzinumi reizēm var būt par pamatojumu lēmumam par kriminālprocesa uzsākšanu vai atteikumu uzsākt kriminālprocesu. Turklāt arī psihologa atzinums procesa virzītājam var sniegt priekšstatu par konkrētu personu kriminālprocesā. Valsts policijā strādājošie psihologi, saskaroties ar ārpus dienesta strādājošo psihologu atzinumiem kriminālprocesos, ir konstatējuši, ka liels skaits psihologu atzinumu ir nekorekti. Piemēram, psihologi pārsniedz savas kompetences, neizmanto atbilstošas metodes veicot personu psiholoģiskās izpēti, līdz ar to tiek izdarīti pārgalvīgi secinājumi; vienai personai dažādi psihologi vienlaicīgi veic izpēti, atbildot uz vieniem un tiem pašiem jautājumiem, bet izdarītie secinājumi atšķiras. Tādejādi psihologa sniegtie atzinumi var ietekmēt turpmāku izmeklēšanas gaitu.

Tāpat psihologs ir iesaistīts Iekšlietu ministrijas Centrālās medicīniskās ekspertīzes komisijas sastāvā. Saskaņā ar Ministru kabineta 2006.gada 21.novembra noteikumiem Nr.970 „Noteikumi par Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm un amatpersonu amata kandidātiem nepieciešamo veselības stāvokli un psiholoģiskajām īpašībām un veselības stāvokļa un psiholoģisko īpašību pārbaudes kārtību” personai, kura vēlas stāties dienestā un amatpersonai ar speciālo dienesta pakāpi, tiek veikta psiholoģisko īpašību pārbaude, pamatojoties uz kuru tiek sniegts atzinums. Šo procesu īsteno psihologs, kuram ir iegūta nepieciešamā profesionālā kvalifikācija, un viņa atzinums ir Centrālās medicīniskās ekspertīzes komisijas atzinuma, par personas pieņemšanu dienestā vai tālāko dienesta gaitu, sastāvdaļa.

Resocializācijas programmas, kas cita starpā ietver psihologa konsultāciju sniegšanu, kā arī klīniska rakstura psihoterapeitisku palīdzību notiesātajiem, ir pierādījušas savu efektivitāti recidīva samazināšanā, jo spēj būtiski uzlabot notiesāto motivāciju, psiholoģisko sagatavotību un prasmes veiksmīgai integrācijai sabiedrībā pēc ieslodzījuma termiņa beigām. Ieslodzījuma vietās Latvijā psihologa štata vietas izveidotas 2007.gadā, kad darbā tika pieņemti septiņi psihologi¹⁵, taču ekonomiskās krīzes gados ar resocializācijas funkcijas īstenošanu saistītās publiskās izmaksas tika būtiski samazinātas, kā rezultātā tika samazināts arī psihologa štata vietu skaits penitenciārajā sistēmā. Tomēr paralēli šajā pat laika periodā tika izstrādāta un Ministru kabinetā apstiprināta koncepcija „Ar brīvības atņemšanas sodu notiesāto personu resocializācijas koncepcija”, kas aktualizēja jautājumu par resocializācijas programmu nepieciešamību ieslodzījuma vietās, to īstenošanā iesaistot psihologus un sociālos darbiniekus. Koncepcijā noteikti šādi psihologa kompetencē ietilpstoši jautājumi:

- 1) resocializācijas atbalsta pasākumu (psihodiagnostika, resocializācijas plāna izstrāde, atkārtotu noziedzīgu nodarījumu riska noteikšana) īstenošana;
- 2) līdzdalība notiesāto resocializācijā (sociālās uzvedības korekcija - motivēšana, darbs ar riska mērķgrupām, u.tml.).

Koncepcijā arī noteikts, ka papildus resocializācijas pasākumiem ieslodzījuma vietu psihologa tiešos amata pienākumos ietilpst psiholoģiskās aprūpes sniegšana

¹⁵ Ar brīvības atņemšanas sodu notiesāto personu resocializācijas koncepcija

notiesātajiem, kā arī konsultāciju sniegšana ieslodzījuma vietu administrācijai personāla vadības un organizāciju psiholoģijas jomā. Tomēr psihologam nepieciešamā kvalifikācija minētajā koncepcijā nav definēta, taču norādīts uz nepieciešamību resocializācijā iesaistītos speciālistus nodalīt no ieslodzījuma vietu darbiniekiem ar speciālajām dienesta pakāpēm. Tādējādi minimālās kvalifikācijas prasības ieslodzījuma vietās strādājošiem psihologiem ne politikas plānošanas dokumentā, ne arī normatīvajā regulējumā nav noteiktas. Koncepcijā aprēķināts nepieciešamais psihologu skaits ieslodzījuma vietās kopumā, paredzot vienu psihologu uz katrām 50 jauniešiem vai katrām 75 cietim notiesātajiem. Tādā veidā bija plānots 2010.-2012.gadā ieslodzījuma vietās nodarbināt 42 – 70 psihologus, paredzot viņiem bruto mēnešalgu 601 LVL apmērā.

Tomēr pašlaik penitenciārajā sistēmā nodarbināto psihologu skaits ir ievērojami mazāks – 21 persona, no tām 14 brīvīguma darbinieki (psihologi) un 7 amatpersonas ar augstāko izglītību psiholoģijas jomā (Sociālās rehabilitācijas daļas vecākie inspektori), kuras ieslodzījuma vietās veic psihologa funkcijas. Apkopojot informāciju par speciālistu izglītību, ir konstatēts, ka 11 ieslodzījuma vietās strādājošiem psihologiem ir sociālo zinātņu maģistra grāds psiholoģijā, 7 - sociālo zinātņu bakalaura grāds psiholoģijā, 1 speciālists ir ieguvis psihologa un psiholoģijas pasniedzēja kvalifikāciju Sanktpēterburgas Valsts universitātē, 1 – Ļeņingradas Valsts universitātē, kā arī 1 darbiniekam saskaņā ar Latvijas Ārstu biedrības izsniegtiem sertifikātiem ir tiesības praktizēt par seksologu, seksopatologu un hipnoterapeitu.

Vidējā amatpersonas ar speciālajām dienesta pakāpēm (Sociālās rehabilitācijas daļas vecākā inspektora) mēneša atlīdzība ir 683,38 LVL (ieskaitot piemaksu par speciālo dienesta pakāpi un piemaksu par dienestu, kas saistīts ar īpašu risku, un par nosacījumiem, kas saistīti ar dienesta specifiku) t.sk.: atalgojums 550,71 LVL un darba dēvēja VSAOI¹⁶ (24,09%) 132,67 LVL. Savukārt vidējā brīvīguma darbinieka (psihologa) mēneša atlīdzība ir 346,27 LVL (ieskaitot piemaksu par īpašu risku) t.sk.: atalgojums 279,05 LVL un darba dēvēja VSAOI (24,09%) 67,22 LVL.

Saeimā apstiprinot likumu „Par valsts budžetu 2014.gadam” un likumu „Par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2014., 2015. un 2016.gadam”, tika atbalstīts papildus finansējuma piešķirums Tieslietu ministrijai apakšprogrammā 04.01.00. „Ieslodzījuma vietas” 506 642 *euro* apmērā 2014.gadam, 1 344 385 *euro* apmērā 2015.gadam un 2016.gadam 1 338 750 *euro* notiesāto personu resocializācijas procesa īstenošanai un papildu 20 amata vietu izveidošanai ieslodzījuma vietās, tai skaitā paredzot 13 psihologu un 7 sociālo darbinieku štata vietas.

Katrā ieslodzījuma vietā ieslodzītajiem ir nodrošināta iespēja saņemt psiholoģiskās palīdzības pakalpojumus, tomēr ieslodzījuma vietās strādājošo psihologu skaits joprojām ir nepietiekošs, lai nodrošinātu psiholoģiskās palīdzības darba veikšanu normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā un apjomā. Turklāt, psihologu darba noslogojums joprojām neatbilst Ar brīvības atņemšanas sodu notiesāto resocializācijas koncepcijā noteiktajai psihologu un notiesāto attiecībai.

¹⁶ Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas

Psihologu noslogojums (uz 04.03.2013.)

Nr.p.k.	Cietums	Noslogojums (<i>notiesāto skaits: psihologu skaits</i>)
1.	Rīgas Centrālcietums	1526 : 1 (<i>1 vakance</i>)
2.	Brasas cietums	534 : 1
3.	Liepājas cietums	150 : 1
4.	Daugavgrīvas cietums	261 : 1 (<i>viena psiholoģe bērnu kopšanas atvaļinājumā</i>)
5.	Valmieras cietums	607 : 1
6.	Jelgavas cietums	295 : 1
7.	Jēkabpils cietums	507 : 1
8.	Šķirotavas cietums	158 : 1
9.	Iļģuciema cietums	201 : 1
10.	Cēsu Audzināšanas iestāde notiesātajiem	53 : 1
11.	Vecumnieku cietums	75 : 1
12.	Olaines cietums	132 : 1

2011.gada 14.jūlijā Saeima pieņēma likumu „Grozījumi Latvijas Soduzpildes kodeksā” (turpmāk – Grozījumi), papildinot Latvijas Soduzpildes kodeksu (turpmāk – Kodekss) ar jaunu devīto „A” nodaļu „Ar brīvības atņemšanu notiesāto resocializācija”. Saskaņā ar Kodeksa jaunā nodaļā iekļautā 61.¹ panta pirmās daļas nosacījumiem, ar brīvības atņemšanu notiesāto resocializācijas process (turpmāk — notiesāto resocializācija) ir sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas pasākumu kopums, kura mērķis ir veicināt notiesātā tiesisku uzvedību un veidot viņam sociāli pozitīvu vērtību izpratni. Pamatojoties uz Kodeksa 61.² panta pirmajā daļā noteikto, notiesāto resocializāciju īsteno, piemērojot notiesāto sociālās uzvedības korekcijas vai sociālās rehabilitācijas līdzekļus. Notiesāto sociālās uzvedības korekcijas līdzeklis ir sociālās uzvedības korekcijas programma. Viens no Kodeksā noteiktajiem notiesāto sociālās rehabilitācijas līdzekļiem ir psiholoģiskā aprūpe — notiesātā psiholoģiskā izpēte, psiholoģiskā konsultēšana, kā arī psiholoģiskās palīdzības sniegšana krīzes situācijā brīvības atņemšanas vietā.

Kodeksa devītajā „A” nodaļā „Ar brīvības atņemšanu notiesāto resocializācija” iekļautā 61.⁵ panta trešā daļa noteic, ka notiesāto resocializācijas īstenošanas kārtību nosaka Ministru kabinets. 2013.gada 12.aprīlī stājās spēkā Ministru kabineta 2013.gada 9.aprīļa noteikumi Nr.191 „Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība”. Notikumu VII. nodaļa „Notiesātā psiholoģiskā aprūpe” ietver psihologa kompetenci, strādājot ar notiesātajiem ieslodzījuma vietās. Turklāt, psihologu amata apraksts paredz šādu galveno pienākumu izpildi:

- 1) piedalās ieslodzījuma vietas Sociālās rehabilitācijas daļas darbības plānošanā, organizēšanā;
- 2) veic jaunuzņemto ieslodzīto psiholoģiskās funkcionēšanas novērtēšanu;
- 3) piedalās notiesāto resocializācijas (soda izpildes pasākumu) plānu sastādīšanā, īstenošanā, notiesātā resocializācijas rezultātu novērtēšanā un resocializācijas plānu korekcijas veikšanā psiholoģiskās aprūpes jomā;
- 4) veic ieslodzīto psiholoģisko izpēti;
- 5) sniedz psiholoģisko palīdzību suicīda mēģinājuma un krīžu gadījumos, izstrādā plānu darbam ar ieslodzīto, kas izdarījis suicīda mēģinājumu vai

atrodas krīzes situācijā, sagatavo ieslodzītā psiholoģiskā stāvokļa novērtējumu;

- 6) veic ieslodzīto psiholoģisko konsultēšanu pēc ieslodzītā vai ieslodzījuma vietas administrācijas pieprasījuma;
- 7) vada nodarbības notiesātajiem resocializācijas programmu ietvaros;

Individuālas psihologa konsultācijas tiek nodrošinātas pēc ieslodzītās personas izteiktas vēlēšanās vai arī pēc ieslodzījuma vietu darbinieku iniciatīvas. Piemēram, 2012.gadā, gādājot par notiesāto garīgo veselību, ieslodzījuma vietās:

- 1) organizētas 4639 individuālās konsultācijas (vienreizējas un atkārtotas) ieslodzītajiem jeb 0,8 konsultācijas uz vienu ieslodzīto;

- 2) organizētas 197 individuālās konsultācijas (vienreizējas un atkārtotas) ieslodzījuma vietu personālam jeb 0,1 konsultācijas uz vienu darbinieku;

- 3) organizēta 291 krīzes intervence sakarā ar suicidālu uzvedību, emocionālo nestabilitāti, konfliktsituācijām, adaptācijas grūtībām utt.;

- 4) sagatavoti 239 psiholoģiski novērtējumi – noteikta suicidālas uzvedības iespējamība, risku faktoru noteikšana uz mūžu notiesātajiem utt.

Tāpat 2012.gadā ieslodzījuma vietās tika organizētas kopumā 13 sociālās rehabilitācijas programmas un 10 sociālās uzvedības korekcijas programmas, kas pārsvarā aptvēra tēmas par resocializācijas motivāciju, atbalstu psihoemocionālo problēmu risināšanā, atkarību profilaksē un ārstēšanā, vērtībizglītību, zināšanas par HIV, kā arī deju un mākslas terapijas. Programmas īstenoja gan ieslodzījuma vietu darbinieki, gan arī resocializācijas programmu īstenotāji no Valsts probācijas dienesta un nevalstiskām organizācijām, un tajās kopumā bija iesaistīti 13% no notiesāto kopskaita. Tomēr, ņemot vērā ieslodzījuma specifiku un salīdzinoši lielu ieslodzīto personu skaitu ar nopietnām garīgās veselības problēmām, tai skaitā, suicidāla riska uzvedību, pastiprināta uzmanība pievēršama cietumos nodarbināto psihologu kvalifikācijai, paredzot, ka resocializācijā tiek iesaistīti ne tikai konsultāciju psiholoģijas speciālisti, bet arī klīniskie psihologi.

Valsts probācijas dienestā laikā no 2004. gada līdz 2009. gadam probācijas klientiem tika nodrošināti psiholoģiskā atbalsta pakalpojumi postpenitenciārās palīdzības funkcijas ietvaros. No 2009. gada, pārtraucot postpenitenciārās funkcijas īstenošanu, tika noņemts finansējums sociālajai rehabilitācijai. 2013.gadā Valsts probācijas dienestā ierobežotā finansējuma dēļ ir noslēgts tikai viens līgums par psihologa pakalpojumu sniegšanu probācijas klientiem vienā teritoriālajā struktūrvienībā. Vienlaikus Valsts probācijas dienesta struktūrvienībās tiek apzināti resursi klientu lietu vadīšanai, pēc iespējas piesaistot bezmaksas psihologa pakalpojumu sniegšanu, ko sniedz nevalstiskās organizācijas un pašvaldības. Tomēr esošais piedāvājums nespēj nosegt klientu vajadzības.

Valsts probācijas dienestā pieņem darbā personas ar 2.līmeņa augstāko izglītību, t.sk. ar psihologa kvalifikāciju. Psihologa profesionālās kompetences (zināšanas, prasmes un attieksmes) ļauj īstenot probācijas programmu funkciju. Probācijas darbinieki vada uzvedības korekcijas un rehabilitācijas programmas probācijas klientiem, t.sk. Temzas ielejas programmu. Rezultatīvai probācijas programmu īstenošanai probācijas klientiem, sarežģītu situāciju gadījumā, nepieciešams nodrošināt psihologa pakalpojumus dziļākai personības izpētei un radušos grūtību novēršanai.

Grupa darba programmas ierobežotā finansējuma dēļ uz šo brīdi probācijas darbinieki neīsteno probācijas programmas ieslodzījuma vietās (t.sk. Temzas ielejas programma darbā ar dzimumnoziedzniekiem), kā tas bija paredzēts brīvības

atņemšanas sodu notiesāto personu resocializācijas koncepcijā.

Valsts probācijas dienestā darbs ar klientu nereti ir paaugstinātas psiholoģiskās spriedzes apstākļos, kas pieprasa psiholoģisko noturību probācijas darbiniekiem. Apkopotā informācija par darbu ar probācijas klientiem liecina, ka nepieciešama psiholoģiskā palīdzība darbā ar klientiem bīstamās situācijās. Vienlaikus jānorāda, ka esošajā situācijā personāla atlasei netiek veikta psiholoģiskā testēšana.

Lai mazinātu probācijas darbinieku psiholoģisko spriedzi un saņemtu individuālas psiholoģiskā atbalsta konsultācijas, sākot ar 2012.gadu, tiek nodrošinātas individuālās psihologa konsultācijas probācijas darbiniekiem. 2013.gadā noslēgti līgumi ar sešiem psihologiem par individuālo psiholoģiskā atbalsta konsultāciju (kopumā 150 stundas) sniegšanu Valsts probācijas dienesta darbiniekiem, tomēr tas ir nepietiekami.

Aizsardzības joma

Aizsardzības jomā psihologi darbojas Aizsardzības ministrijas Nacionālo bruņoto spēku (NBS) psihologu dienesta struktūrā. Šobrīd tie ir septiņi speciālisti: NBS galvenais psihologs, četri psihologi NBS Psihodiagnostikas daļā un Vienību psihologi (nākotnē paredzētas vēl četras psihologu štata vietas vienībās).

Aizsardzības jomā strādājošie psihologi sniedz šādus pakalpojumus:

- 1) veic psiholoģisko diagnostiku karavīriem un profesionālā dienesta karavīru kandidātiem, apstrādājot un apkopojot datus atbilstoši psiholoģijas zinātnes prasībām;
- 2) veic psiholoģisko diagnostiku Nacionālās aizsardzības akadēmijas kadetu kandidātiem un piedalās kadetu kandidātu atlasē;
- 3) izstrādā un realizē psiholoģijas apmācību programmas karavīriem;
- 4) sniedz psiholoģisko konsultēšanu karavīriem un viņu tuviniekiem;
- 5) veic vadības konsultēšanu psiholoģijas jautājumos;
- 6) sniedz psiholoģisko atbalstu krīzes situācijās karavīriem un viņu tuviniekiem, tajā skaitā starptautisko operāciju rajonā;
- 7) veic zinātniski pētniecisko darbu;
- 8) nodrošina darba rezultātu analīzi;
- 9) veido psiholoģiskās izpētes datu bāzi.

Psiholoģiskās diagnostikas jomā psihologi veic personības, intelekta, kognitīvo spēju izpēti ar psiholoģisko testu, interviju un citu metožu palīdzību. Aktuālie jautājumi, kas saistīti ar psihologa darba regulējuma nepieciešamību aizsardzības jomā: sakārtota dokumentu normatīvā bāze, kas skaidri definē darba devēja, psihologa un pakalpojuma saņēmēja atbildību, pienākumus un tiesības, kā arī nosaka vienotus pakalpojuma sniegšanas standartus (darba slodze, kvalifikācija).

Organizāciju joma

Organizāciju jomā psihologi darbojas šādos virzienos:

- 1) darba psiholoģijas sfērā. Galvenie risināmie jautājumi saistīti ar psihosociālajiem darba vides aspektiem, piem., stresu, darbinieku darba un dzīves līdzsvaru, (ne) diskrimināciju, pieteikumu analīzi, intervijām, bieži izmantotām dažādām psiholoģiskās izpētes metodēm, personāla piesaistīšanas procesu un pasākumu organizēšanu (darba devēja tēla veidošana, karjeras dienas, sadarbība ar

Nodarbinātības valsts aģentūru);

2) personāla vadībā. Galvenie jautājumi – darbinieku motivācija, atlase un darbinieku noturēšana, mācības un attīstība, karjera, darba sniegumi u.c.;

3) organizāciju psiholoģijā. Galvenie jautājumi saistīti ar organizācijas kā sociālās sistēmas funkcionēšanu – organizāciju kultūra un attīstība, pārmaiņu vadība, grupu mijiedarbība, vadības stils u.c.

Organizāciju jomā strādājošie psihologi var strādāt gan valsts un pašvaldību uzņēmumos, gan privātā biznesa jomā un nevalstiskās organizācijās. Valsts pārvaldē šie speciālisti šobrīd nodarbināti Valsts policijā, taču nākotnē ar organizāciju jomā strādājošiem psihologiem plāno sadarboties arī Valsts kanceleja, organizējot augstākā līmeņa ierēdņu un vadītāju atlasī.

Visbiežāk organizāciju jomā strādājošie psihologi strādā vai nu kā organizāciju personālvadības funkcijas pildošie uzņēmumu darbinieki (tādos amatos kā – mācību speciālisti, atlases projektu vadītāji, personāla konsultanti, personālvadības biznesa partneri u.c.), vai arī kā ārējie konsultanti, kas piedāvā organizācijām ar personālvadību, darbinieku attīstību vai organizāciju attīstību saistītus risinājumus. Organizāciju psihologi nodarbojas arī ar pētniecisko un akadēmisko darbu. Latvijā ir tikai daži cilvēki, kuru amata nosaukums ir definēts kā organizāciju psihologs.

Organizāciju jomā strādājošie psihologu galvenie veicamie pienākumi:

- 1) personāla atlase (bieži tiek izmantotas dažādas psihodiagnostikas metodes);
- 2) konsultācijas darbiniekiem – karjeras plānošana, darba problemātisko situāciju risināšana, psiholoģiskā konsultēšana utt.;
- 3) vadītāju konsultēšana – darbinieku attīstības un motivācijas jautājumi, komandas saliedēšana, darba analīze un darba snieguma vadība utt.;
- 4) ar organizāciju kultūru un dizainu saistīto jautājumu risināšana (darba funkciju analīze, personāla audita veikšana utt.).

Aktuālie problemātiskie jautājumi psihologiem, kas strādā organizāciju jomā, galvenokārt, ir saistīti ar neadekvātu testu izmantošanu un nepareizu secinājumu veikšanu. Bieži cilvēki, kam nav specifisku zināšanu testēšanas jomā, izmanto testus darbinieku atlases procesa gaitā, nepārzinot šo testu pielietojumu un korektas interpretācijas iespējas. Tikai psihologam piemīt unikālās zināšanas testu izstrādē un rezultātu korektā interpretācijā, tādēļ nebūtu pieļaujams, ka personības testu veido cilvēks, kurš nav ieguvis nepieciešamās zināšanas. Tāpat arī organizāciju vadības līmenī nav izpratnes, kādai ir jābūt nepieciešamai profesionālai kvalifikācijai psihologam. Nereti dominē uzskats, ka bakalaura līmenis ir pietiekošs, lai strādātu organizāciju psiholoģijas jomā.

Psihologu profesionālās darbības horizontālie aspekti

Psihologa izglītības piedāvājums un pieprasījums Latvijā

Pēdējo desmit gadu laikā augstākās izglītības iestādes Latvijā katru gadu realizē 22–25 augstākās izglītības studiju programmas psiholoģijā. Vairumā gadījumu jauniešiem piedāvātas dažāda līmeņa studiju programmas psiholoģijā bez noteiktas specializācijas vai profesionālās ievirzes, taču atsevišķos gados piedāvājumā bijušas arī biznesa psiholoģijas studijas, izglītības psiholoģijas studijas, konsultatīvās psiholoģijas studijas, praktiskās psiholoģijas studijas, psihologa asistenta studijas.

Augstākās izglītības studijas psiholoģijas nozarē pašlaik pieejamas šādās nozīmīgākajās augstākās izglītības iestādēs:

- 1) Latvijas Universitātē;
- 2) Daugavpils Universitātē;
- 3) Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijā;
- 4) Rīgas Stradiņa universitātē (kopš 2007.gada);
- 5) Starptautiskā Praktiskās psiholoģijas augstskolā;
- 6) Baltijas Psiholoģijas un menedžmenta augstskolā (kopš 2009.gada);
- 7) Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola (kopš 2010.gada).

Pamatstudijas psiholoģijā piedāvātas gan bakalaura, gan profesionālajās pamatstudiju pilna un nepilna laika programmās. Pēdējo desmit gadu laikā šajās programmās kopumā uzņemti 4938 jaunieši, bet no tiem tikai 386 jaunieši jeb 7,8% uzņemti psiholoģijas pamatstudijās par valsts budžeta līdzekļiem. Tas faktiski apliecina, ka pieprasījums pēc psiholoģijas pamatstudijām jauno cilvēku vidū ir ārkārtīgi liels. Situācijā, ja visi augstskolās pamatstudiju līmenī par privātiem līdzekļiem uzņemtie studenti pabeigtu mācības, psiholoģijas pamatstudijās par privātiem līdzekļiem studējošie augstskolām desmit gadu laikā nodrošinātu ieņēmumus vairāk nekā 13 miljonu latu apmērā. Tomēr ne visi pamatstudijas psiholoģijā pabeidz – pēdējo desmit gadu laikā vai nu bakalaura, vai profesionālo pamatstudiju programmu psiholoģijā pabeiguši 3508 jaunieši jeb 71% no to studējošo kopskaita, kas attiecīgajā laika periodā uzņemti kādā no psiholoģijas pamatstudiju programmām.

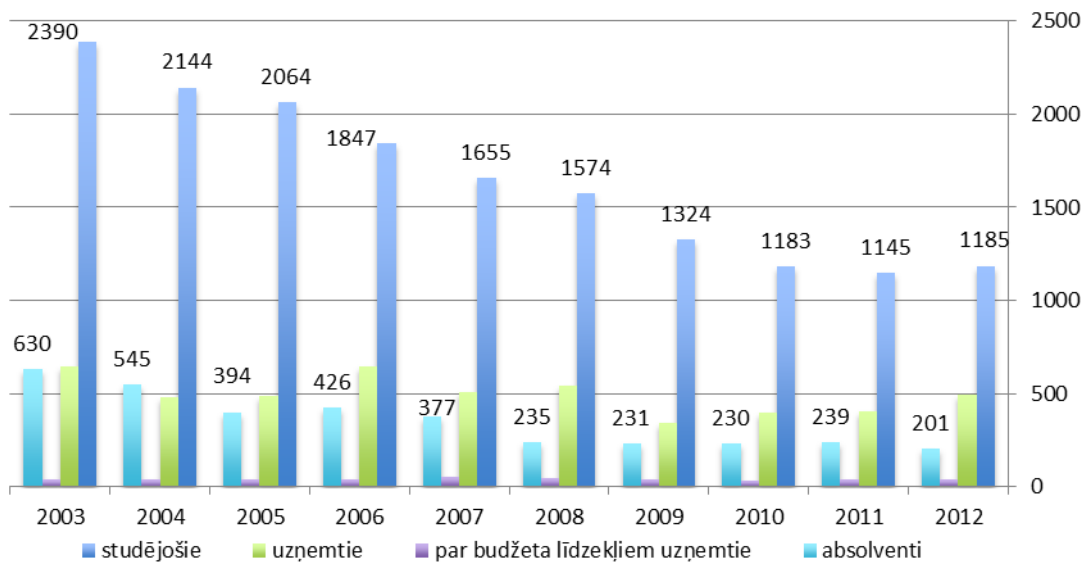
Analizējot tendences psiholoģijas pamatstudiju programmās, jānorāda, ka pēdējo gadu laikā būtiski samazinājies psiholoģijas pamatstudijās uzņemto studējošo skaits – ja 2003./2004.mācību gadā šajās studiju programmās tika uzņemti 643 jaunieši, tad 2009./2010.mācību gadā psiholoģijas pamatstudijās tika imatrikulēti tikai 343 studējošie. Jāteic, ka pēdējos trīs gadus ir vērojama tendence atkal pieaugt psiholoģijas pamatstudijās uzņemto jauniešu skaitam, lai gan pieejamais budžeta vietu skaits šo gadu laikā mainījies visai minimāli.

Izmaiņas studējošo plūsmā vairāk vērojamas, analizējot rādītāju par kopējo psiholoģijas pamatstudijās studējošo skaitu – pēdējo desmit gadu laikā šajās studiju programmās studējošo skaits samazinājies uz pusi. Vēl 2003./2004.mācību gadā pamatstudijas psiholoģijā apguva 2390 studējošie, taču salīdzinājumam 2012./2013.mācību gadā tādi ir 1185. Vēl būtiskāk (par divām trešdaļām) pēdējo desmit gadu laikā samazinājies psiholoģijas pamatstudiju programmas absolvējušo skaits. 2003./2004.mācību gadā psiholoģijas pamatstudijas pabeidza 630 studējošie, taču 2012./2013.mācību gadā – tikai 201 jaunieši.

Augstākā līmeņa studijas psiholoģijā savukārt piedāvātas gan maģistra, gan augstākā līmeņa profesionālajā, gan doktora pilna un nepilna laika studiju programmās. Šī līmeņa studijās pēdējo desmit gadu laikā uzņemti 1440 studējošie, no tiem 314 jeb aptuveni katrs piektais par valsts budžeta līdzekļiem.

Augstākā līmeņa studijās salīdzinājumā ar pamatstudijām lielāks ir arī to studējošo īpatsvars, kuri mācības pabeidz, iegūstot grādu vai profesionālo kvalifikāciju. Laika periodā no 2003. līdz 2012. gadam augstākā līmeņa studijas psiholoģijā absolvējušas kopumā 1183 personas jeb 82% no to studējošo skaita, kas attiecīgajā laika periodā imatrikulēti augstākā līmeņa studiju programmās psiholoģijas nozarē.

1.attēls. Studējošo skaita tendences psiholoģijas pamatstudijās

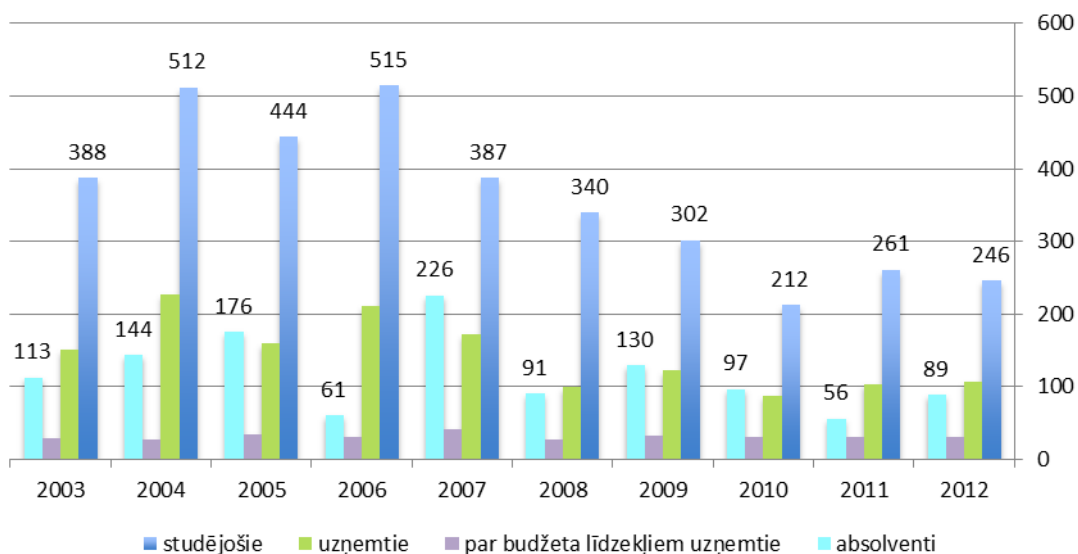

Avots: Izglītības un zinātnes ministrijas statistikas par augstāko izglītību pārskati 2003.-2012.gadā; PKC apkopojums un aprēķini

Lai gan valsts budžeta vietu skaits augstākā līmeņa studiju programmās psiholoģijā desmit gadu laikā ir bijis praktiski nemainīgs (katru gadu piedāvātas 27-34 budžeta vietas, tikai 2007.gadā budžeta vietu skaits bijis lielāks – 42 vietas), uzņemto jauniešu skaits šī līmeņa studiju programmās gadu no gada ir bijis visai svārstīgs, taču izteikta tendence samazināties imatrikulēto skaitam augstākā līmeņa studiju programmās psiholoģijā minētajā laika periodā nav vērojama.

Ja analizē tendences rādītājā par studējošo kopskaitu augstākā līmeņa studiju programmās, tad vislielākais studējošo skaits šajās psiholoģijas studiju programmās vērojams 2004.–2006.gadā, bet pēdējo gadu laikā tas būtiski samazinājies, un šobrīd veido tikai pusi no tās studējošo plūsmas, kas apguvuši augstākā līmeņa studijas psiholoģijā 2004.–2006.gadu periodā.

2.attēls. Studējošo skaita tendences psiholoģijas augstākā līmeņa studijās

Avots: Izglītības un zinātnes ministrijas statistikas par augstāko izglītību pārskati 2003.-2012.gadā; PKC apkopojums un aprēķini

Ja notiktu virzība uz striktāku izglītības kvalifikācijas prasību noteikšanu tām personām, kuras strādā psihologa profesijā, būtu svarīgi ir apzināt personu skaitu, kas psiholoģijas nozarē apguvuši gan pamatstudijas, gan augstākā līmeņa studijas. Diemžēl šādi dati nacionālā līmenī nav pieejami, taču ir iegūstami atsevišķās augstskolās. Pieejamie Latvijas Universitātes studējošo reģistra dati liecina, ka ik gadu šajā augstskolā 33–37% pamatstudijas kādā no psiholoģijas studiju programmām beigušo turpina mācības un iegūst psihologa diplomu arī augstākā līmeņa studiju programmā. Piemēram, 2003./2004.mācību gadā kādu no Latvijas Universitātē piedāvātajām psiholoģijas pamatstudiju programmām absolvēja 105 jaunieši, bet no tiem 39 turpināja un pabeidza studijas arī Latvijas Universitātes psiholoģijas maģistra studiju programmā. Savukārt no 2006./2007.mācību gada 30 šīs augstskolas psiholoģijas pamatstudiju absolventiem vēlākos gados mācības turpināja un maģistra diplomu universitātē ieguva vien 10 personas.

Precīzi nezinot iepriekšējās izglītības prasības imatrikulācijai augstākā līmeņa studijām psiholoģijā, bet pieņemot, ka citās augstskolās to pamatstudijas absolvējušo īpatsvars, kas turpinājuši mācības kādā no augstākā līmeņa psiholoģijas studiju programmām, varētu būt līdzīgs Latvijas Universitātē novērotajam, pieļaujams, ka tādu augstākā līmeņa studiju programmu psiholoģijā absolvējušo skaits, kas pamatstudijas apguvuši citā nozarē, varētu būt pavisam niecīgs vai arī tādu personu vispār nav. Tas savukārt rada vienkāršākus priekšnoteikumus psihologa profesijas reglamentācijai un minimālo izglītības prasību noteikšanai.

Ar Saeimas 2012.gada 31.maija paziņojumu Ministru kabinetam tika uzdots 2012.gada 1.oktobrim izvērtēt akreditēto studiju programmu psiholoģijā atbilstību normatīvajos aktos ietvertajām prasībām attiecībā uz psiholoģiskās palīdzības pakalpojumu sniedzējiem. 2013.gada 14.jūnijā Ministru prezidents izdeva rezolūciju Nr.12/SAN-877 izglītības un zinātnes ministram par Ministru kabinetam dotā uzdevuma (Nr.2012-UZD-2187) steidzamu izpildi. Minētais izvērtējums Valsts kancelejā iesniegts 2013.gada novembrī, un no tā izriet, ka augstākās izglītības studiju programmas psiholoģijas nozarē atbilst Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem.

Psihologa profesijas standarts

Psihologa profesionālās darbības pamatuzdevumus un pienākumus, profesionālās kvalifikācijas pamatprasības, to izpildei nepieciešamās vispārējās un profesionālās zināšanas, prasmes, attieksmes un kompetences nosaka Psihologa profesijas standarts, kas publicēts Ministru kabineta 2010. gada 14. septembra noteikumu nr. 861 „Grozījumi Ministru kabineta 2010.gada 18.maija noteikumos Nr.461 "Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību”” 1. pielikumā.

Saskaņā ar Psihologa profesijas standartu, psihologs analizē un piemēro psihologa profesionālajā darbībā psiholoģijas zinātnes teorētiskos un empīriski pamatotos principus, izvērta psiholoģiskās palīdzības sniegšanas mērķus, veic indivīda vai grupas psiholoģisko izpēti (novērtēšanu), veic psiholoģisko konsultēšanu un pielieto citas psiholoģiskās palīdzības un atbalsta sniegšanas metodes atbilstoši izvirzītajiem mērķiem, novērtē psiholoģiskās palīdzības sniegšanas efektivitāti, raksta un sniedz atzinumus, veic zinātniskus pētījumus (MK. Noteikumi nr. 861., 1. pielikums; 1.34.2.2.).

Psihologa profesijas standarts definē psihologa profesionālās darbības veikšanai nepieciešamās profesionālās kompetences (MK. Noteikumi nr. 861., 1. pielikums; 1.34.3.):

- 1) spēja izprast, analizēt un piemērot profesionālajā darbībā psiholoģijas zinātnes teorētiskos un empīriski pamatotos principus;
- 2) spēja izvirzīt un saskaņot ar klientu psiholoģiskās palīdzības sniegšanas mērķus atbilstoši klienta vajadzībām un psiholoģijas zinātnes pamatprincipiem;
- 3) spēja veidot psiholoģiskās palīdzības sniegšanas stratēģiju un izvēlēties palīdzības sniegšanas stratēģiju atbilstoši izvirzītajiem mērķiem un psiholoģijas zinātnes pamatprincipiem;
- 4) spēja veikt indivīda vai grupas psiholoģisko izpēti (novērtēšanu), izmantojot atbilstošas metodes (intervijas, testus, aptaujas un/vai novērošanu);
- 5) spēja veikt psiholoģisko konsultēšanu un lietot citas zinātniski pamatotas psiholoģiskās palīdzības sniegšanas metodes atbilstoši izvirzītajiem mērķiem;
- 6) spēja novērtēt psiholoģiskās palīdzības sniegšanas efektivitāti atbilstoši izvirzītajiem mērķiem un intervences plānam;
- 7) spēja rakstīt un sniegt atzinumus un profesionālās darbības aprakstus;
- 8) spēja sniegt atgriezenisko saikni klientam atbilstoši izvirzītajiem mērķiem;
- 9) spēja kritiski analizēt un novērtēt savu profesionālo darbību;
- 10) spēja veikt pētījumus ar zinātnisku vērtību psiholoģijas jomā;
- 11) spēja sazināties valsts valodā un vismaz divās svešvalodās.

Tāpat Psihologa profesijas standarts nosaka profesionālās darbības pamatuzdevumu veikšanai nepieciešamās prasmes (MK. Noteikumi nr. 861., 1. pielikums; 1.34.4.):

- 1) izprast, analizēt un piemērot profesionālajā darbībā psiholoģijas zinātnes teorētiskos un empīriski pamatotos principus;
- 2) noskaidrot un izvērtēt klienta vajadzības un analizēt tās kopā ar klientu, lai plānotu turpmāko profesionālo darbību;
- 3) izvirzīt klienta vajadzībām atbilstošus un sasniedzamus mērķus, saskaņojot tos ar klientu un nosakot mērķu sasniegšanas kritērijus;
- 4) veikt indivīda psiholoģisko izpēti (novērtēšanu), izmantojot specifiskai situācijai atbilstošas intervēšanas, testēšanas, aptauju un novērošanas metodes;
- 5) veikt grupas psiholoģisko izpēti (novērtēšanu), izmantojot specifiskai situācijai atbilstošas intervēšanas, testēšanas, aptauju un novērošanas metodes;
- 6) veikt organizācijas psiholoģisko izpēti (novērtēšanu), izmantojot specifiskai situācijai atbilstošas metodes (intervijas, testus, aptaujas un/vai novērošanu);
- 7) atbilstoši klienta vajadzībām un esošai situācijai izstrādāt darbības plānu ar konkrētām metodēm un pieejām;
- 8) veikt psiholoģisko konsultēšanu vai pielietot citas psiholoģiskās palīdzības sniegšanas metodes (piemēram, vecāku mācību seminārus) atbilstoši klienta vajadzībām un izvirzītajiem mērķiem;
- 9) izmantot psiholoģiskās palīdzības sniegšanas metodes, kas palīdz indivīdiem vai grupām apgūt patstāvīgas problēmu risināšanas pieejas;
- 10) izvirzīt kritērijus, ar kuriem novērtēt psiholoģiskās palīdzības sniegšanas efektivitāti;
- 11) novērtēt psiholoģiskās palīdzības sniegšanas efektivitāti;
- 12) analizēt psiholoģiskās palīdzības sniegšanas efektivitātes novērtēšanas rezultātus un izdarīt secinājumus;

- 13) sniegt klientam atgriezenisko saikni par psiholoģisko izpēti un psiholoģiskās palīdzības sniegšanas procesu;
- 14) izstrādāt profesionālus, precīzus un argumentētus atzinumus un citus psiholoģiskās darbības aprakstus;
- 15) analizēt zinātnisko literatūru un izstrādāt pētījuma teorētisko pamatojumu;
- 16) izvirzīt atbilstošas pētījuma hipotēzes vai pētījuma jautājumus;
- 17) izvēlēties pētījuma veikšanai piemērotas pētījuma metodes;
- 18) veikt pētījuma datu vai informācijas ievākšanu un to kvantitatīvo vai kvalitatīvo analīzi;
- 19) veikt pētījumā iegūtās informācijas iztirzājumu un izdarīt secinājumus;
- 20) izstrādāt pētījuma aprakstu atbilstoši zinātnisku rakstu pamatprincipiem;
- 21) ievērot psihologu profesionālās ētikas normas;
- 22) lietot psiholoģiskiem pētījumiem nepieciešamās datorprogrammas;
- 23) pārvaldīt valsts valodu;
- 24) pārvaldīt vismaz divas svešvalodas saziņas līmenī, no kurām vismaz viena ir Eiropas Savienības dalībvalsts valsts valoda;
- 25) lietot profesionālo terminoloģiju valsts valodā un vismaz divās svešvalodās.

Psihologa profesijas standarts nosaka, ka iepriekš minēto psihologa pakalpojumu sniegšanai psihologs var tikt nodarbināts uzņēmumā (tajā skaitā, valsts vai pašvaldības organizācijā, kā, piemēram, skolā, slimnīcā, klīnikā) vai darboties kā pašnodarbināta persona, vai individuālais komersants, tomēr jāatzīmē, ka psihologi bieži veic savu profesionālo darbību arī vairākās organizācijās vienlaicīgi.

Psihologu darbību noteicošie ētikas principi¹⁷:

- atbildības princips;
- kompetences princips;
- konfidencialitātes princips;
- klienta labsajūtas princips;
- profesionālas kooperācijas princips;
- princips - klienta informēšana par izmeklēšanas mērķiem un rezultātiem;
- ētiskās un juridiskās likumības princips.

Taču, apskatot psihologa profesijas standartu, jānorāda, ka tas neparedz minimālās izglītības kvalifikācijas prasības psihologam, tāpēc šobrīd nav iespējams runāt par vienotiem kvalitātes standartiem psihologa profesijai. Izglītības kvalifikācijas prasību trūkums visu jomu psihologiem, izņemot izglītības psihologus, ir galvenais iemesls, kāpēc nereti aktualizējas psihologa kompetenču un darba kvalitātes jautājumi, kas neapmierina pakalpojuma saņēmēju, neatkarīgi no tā, vai pakalpojuma saņēmējs ir publiska vai privāta persona. Tāpat arī jānorāda, ka, ņemot vērā izglītības speciālistu un Latvijas Darba devēju konfederācijas iebildumus attiecībā par profesiju standartu kopumā un to nosacīto pielietojumu praksē, visu profesiju, tai skaitā psihologu profesijas standarti visdrīzākā laikā varētu tikt pārskatīti, reformējot profesiju standartu sistēmu.

Kvalifikācijas kritēriji psihoterapeita profesijai

Atbilstoši 2006.gada 6.jūnija Ministru kabineta noteikumu nr.460 „Noteikumi par specialitāšu, apakšspecialitāšu un papildspecialitāšu sarakstu reglamentētajām profesijām” 38.punktam un 2009.gada 24.februāra Ministru kabineta noteikumu nr.192 „Ārstniecības personu un ārstniecības atbalsta personu reģistra izveides,

¹⁷ Eiropas Psihologu Asociāciju federācijas (EFPA) psihologu profesionālais standarts

papildināšanas un uzturēšanas kārtība” 2.pielikuma 5.daļas 33.punktam psihoterapeits ir ārsta pamatspecialitāte.

Saskaņā ar Ārstniecības likuma 26.panta 2.daļu patstāvīgi nodarboties ar ārstniecību konkrētā pamatspecialitātē, kā arī apakšspecialitātē vai papildspecialitātē atbilstoši noteiktajai kompetencei atļauts ārstniecības personām, kuras ir sertificētas un reģistrētas ārstniecības personu reģistrā. Savukārt ārstu, tai skaitā psihoterapeitu kompetenci nosaka 2009.gada 24.marta Ministru kabineta noteikumi Nr.268 „Noteikumi par ārstniecības personu un studējošo, kuri apgūst pirmā vai otrā līmeņa profesionālās augstākās medicīniskās izglītības programmas, kompetenci ārstniecībā un šo personu teorētisko un praktisko zināšanu apjoms”. Noteikumu 275.punkts paredz, ka psihoterapeita kompetencē ir slimību, ciešanu un traucējumu (psihisko, psihosomatisko, somatopsihisko, uzvedības, afektīvi kognitīvo un attiecību, kā arī seksuālās dzīves) etioloģijas, patoģenēzes, diagnostikas, ārstēšanas, profilakses, konsultēšanas un rehabilitācijas noteikšana, pamatojoties uz integratīvu biopsihosociālu pieeju. Psihosomatisko, psihisko un uzvedības traucējumu (slimību) profilaksē, konsultēšanā un ārstēšanā lieto psihodinamiskās psihiatrijas, psihosomatiskās medicīnas un medicīniskās psihoterapijas metodes. Lai veiktu ārstniecisko darbību, psihoterapeitam nepieciešamas teorētiskās zināšanas un praktiskās iemaņas šādos jautājumos:

- 1) psihisko, psihosomatisko, somatopsihisko, uzvedības, afektīvi kognitīvo, seksuālās dzīves disfunkcijas, attiecību traucējumu un slimību etioloģija, patoģenēze, diagnostika, ārstēšana, profilakse, konsultēšana un rehabilitācija;
- 2) specialitātes, kas saistītas ar psihoterapiju – bioloģiskā psihiatrija, narkoloģija, neiroloģija un iekšējās slimības;
- 3) profesionālās darbības juridiskie pamati.

MK noteikumos nr. 268 noteiktais rezidentūras ilgums psihoterapeita specialitātē ir četri gadi, kas apgūstami pēc ārsta grāda iegūšanas. Tās laikā tiek iegūtas teorētiskās zināšanas un praktiskās iemaņas psihodinamiskajā psihiatrijā un medicīniskās psihoterapijas tehnikās, psihosomatiskajā medicīnā, bioloģiskajā psihiatrijā, neiroloģijā. Apmācības process ietver personīgo apmācības psihodinamisko psihoterapiju ne mazāk kā 150 stundu un/vai 240 stundu apmērā grupas psihodinamiskās psihoterapijas apmācītītiesīga psihoterapeita vadībā. Mācību procesa laikā nepieciešams veikt supervīzētas dažāda ilguma pacientu psihoterapijas, kā arī pacientu konsultēšanu.

Tas, ka psihoterapeits atbilstoši Latvijas likumdošanai ir ārsta pamatspecialitāte, izriet arī no Starptautisko standartizēto profesiju klasifikācijas (ISCO-08), kas klasificē psihoterapeitu specialitāšu ārstu grupā (2212 kods). Tomēr atbilstoši praksei tajās valstīs, kur ir noteikts speciāls regulējums psihoterapeita profesijai, šo profesiju var apgūt ne vien ar bāzes izglītību ārsta specialitātē, bet arī ar augstāko izglītību psiholoģijā¹⁸.

Psihoterapeita profesija atbilstoši Eiropas Savienības direktīvai 89/48/EEC ir regulēta Vācijā, Somijā, Itālijā, Lihtenšteinā, Nīderlandē, Austrijā, Zviedrijā, kā arī daļēji Lielbritānijā¹⁹, taču regulējums minētajās valstīs ir heterogēns un variē no ļoti

¹⁸ Bednar, W., Lanske, P., Schaffenberger, E. (2004) *Regulation of the Professions of Psychotherapist, Clinical Psychologist, Health Psychologist in the Member States of the EEA and the Swiss Confederation*. Austrian Federal Ministry for Health and Woman. Austrian Health Institute. 36p.

¹⁹ Regulējums attiecas uz bērnu psihoterapeitu

precīza, profesionālās kompetences un apmācības nosakoša, kā tas ir Vācijā, līdz vispārīgam, kā tas ir Somijā²⁰.

Kvalifikācijas prasības izglītībai un apmācībai	
Vācija	<p><u>Izglītības un apmācības prasības darbam psiholoģiskajā psihoterapijā:</u> ⇒Pabeigtas psiholoģijas (klīniskās psiholoģijas) studijas</p> <p><u>Izglītības un apmācības prasības darbam bērnu un jauniešu psihoterapijā</u> ⇒Pabeigtas psiholoģijas (klīniskās psiholoģijas) studijas vai studijas izglītības zinātnē/sociālajā izglītībā</p>
Somija	<p><u>Apmācība psihoterapijā</u> ⇒Pabeigta trīs gadu augstākā izglītība atbilstošajā jomā un ⇒Profesionālā pieredze veselības aprūpē un iespējams ⇒Iepriekšēja pieredze psihoterapijā</p> <p><u>Padziļināta apmācība psihoterapijā</u> ⇒Pabeigtas augstskolas studijas psiholoģijā vai medicīnā ⇒Iepriekšēja pieredze darbā veselības aprūpē un iespējams ⇒Iepriekšēja pieredze psihoterapijā</p>
Lielbritānija	<p>⇒Universitātes grāds ⇒Apmācību kurss saskarsmē un bērnu attīstībā ⇒Pieredze darbā ar dažāda vecuma bērniem</p>
Itālija	<p>Pabeigtas studijas psiholoģijā vai medicīnā</p>
Nīderlande	<p>⇒Grāds psiholoģijā, izglītības zinātnē, vai veselības zinātnē ar specializāciju garīgās veselības jomā ⇒30 darba dienu praktiska pieredze psihosociālā institūcijā</p>
Zviedrija	<p><u>Pamatapmācībai psihoterapijā</u> ⇒Izglītība un apmācība psiholoģijā, medicīnā (psihiatrijā), socionomikā vai cita ekvivalenta izglītība un apmācība ⇒150 stundu kurss psiholoģijā vai sociālās zinībās ⇒Profesionālā pieredze veselības vai sociālajā aprūpē ⇒Prakses pieredze veselības vai sociālajā aprūpē izglītības vai apmācību laikā</p> <p><u>Padziļinātai apmācībai psihoterapijā</u> ⇒Pabeigta pamatapmācības programma psihoterapijā ⇒Augstskolas studiju programma vismaz 3 gadus ⇒125 stundas individuālā terapija vai 280 stundas grupu terapija, izmantojot izvēlēto psihoterapijas metodi</p>

Arī praksē Latvijā psihoterapeita profesijas nosaukumu lieto speciālisti ar augstāko izglītību psiholoģijā. Starp profesionāļu nevalstiskajām organizācijām ir vismaz četras, kuru nosaukumā ir psihoterapeita jēdziens, kaut arī organizācija vieno speciālistus ar psihologa izglītību. Līdz ar to uzskatāms, ka tiesiskais regulējums attiecībā uz psihoterapeita profesiju Latvijā īsti nesaskan ar ārvalstu pieredzi un praktisko situāciju Latvijā, kas nepārprotami rada neskaidrību pakalpojuma saņēmējiem par šo speciālistu darbības specifiku. Tomēr ņemot vērā speciālistu

²⁰ Bednar, W., Lanske, P., Schaffenberger, E. (2004) *Regulation of the Professions of Psychotherapist, Clinical Psychologist, Health Psychologist in the Member States of the EEA and the Swiss Confederation*. Austrian Federal Ministry for Health and Woman. Austrian Health Institute. 36p.

viedokli, ka psihologi, kuri darbā izmanto psihoterapeitiskās metodes, pārstāv citu profesiju, kas nodalāma no psihologa profesijas, psihoterapeitu ar bāzes izglītību psiholoģijā profesionālās darbības regulējuma nepieciešamība šobrīd netiek detalizētāk analizēta. Tā kā Latvijas likumdošana nosaka, ka psihoterapeita profesijā strādā tikai personas ar ārsta izglītību, rekomendējams psihoterapeitiem ar bāzes izglītību psiholoģijā amata nosaukumā lietot jēdzienu „psihologs-psihoterapeits”.

III.Priekšlikumi psihologu profesionālo pakalpojumu pārvaldības uzlabošanai

Ņemot vērā ziņojumā aktualizētās problēmas, tiek piedāvāti sekojoši priekšlikumi problēmu iespējamiem risinājumiem, ietverot piedāvājumu normatīvo aktu pilnveidošanai un nosakot par to izstrādi atbildīgās institūcijas.

1) Valsts un pašvaldību institūcijas valsts pārvaldes uzdevumu izpildē pieprasa psihologa atzinumus, kuriem ir būtiska ietekme personu tiesību realizēšanā un aizsardzībā, jo īpaši, bērnu tiesību aizsardzībā, kriminālprocesā, veselības aizsardzībā un citās jomās, tomēr šo atzinumu un to sagatavošanas priekšdarbu kvalitāte ne vienmēr ir apmierinoša. Lai uzlabotu psihologu sniegto atzinumu kvalitāti nepieciešams izstrādāt psihologu atzinuma standartus, iekļaujot tajos specifiskus jautājumus atbilstoši psiholoģiskās izpētes jomai. Atbilstoši atzinuma standartiem iestādes varētu izvērtēt psihologu sniegto atzinumu kvalitāti un izmantot tos savu uzdevumu kvalitatīvākai veikšanā.

2) Ņemot vērā, ka psihologu pakalpojumu sniegšana iestāžu uzdevumu īstenošanai tiek iepirkta atklāta konkursa rezultātā, prakse liecina, ka psihologa pakalpojumu iepirkumiem tiek noteiktas neadekvāti zemas cenas, piemēram, viena psihologa konsultācija vai viens psiholoģiskās izpētes atzinums tiek iepirkts par 9,50 LVL, atbilstoši laika patēriņam, kas jāiegulda kvalitatīva psiholoģiskās izpētes atzinuma sagatavošanā, tādēļ nereti šo pakalpojumu kvalitāte var būt nepietiekama. Tiek piedāvāts psihologa pakalpojumus izmantojošajām publiskajām personām regulāri izvērtēt un pilnveidot psihologa pakalpojumu pasūtījuma nosacījumus, lai nodrošinātu atbilstošu pakalpojuma apjomu un augstu kvalitāti, vienlaicīgi paredzot šo nosacījumu izpildei adekvātus finanšu resursus.

3) Izpētot psihologu darbību dažādās jomās, secināms, ka atsevišķās būtiskās jomās, kā, piemēram, izglītības iestādēs, ieslodzījuma vietās un probācijas dienestā psihologu skaits ir nepietiekams. Turklāt, piemēram, izglītības jomā tiesiskais regulējums neparedz izglītības psihologu kā obligāti iesaistāmu speciālistu pedagogu atbalsta personāla komandā, kā arī neparedz konkrētu skolēnu skaitu uz vienu psihologa slodzi. Tā rezultātā aptuveni pusē vispārizglītojošo izglītības iestāžu izglītības psihologs vispār nav pieejams, citos gadījumos nereti speciālista noslodze ir neatbilstoša skolēnu skaitam izglītības iestādē. Ņemot vērā minēto, nepieciešams risināt psihologa pieejamības jautājumu izglītības iestādēs, tai skaitā plānojot psihologu sagatavošanu un apmācību noteiktās jomās, kā arī attiecīgi plānojot tam nepieciešamos finanšu resursus.

4) Psihologiem nav noteikti ierobežojumi pakalpojumu sniegšanai dažādās jomās vienlaikus. Vienlaikus trūkst psihologi ar specifiskām zināšanām atsevišķās darbības jomās, kā, piemēram, darbam ar bērniem kriminālprocesa ietvaros. Ņemot vērā minēto, priekšlikums noteikt psihologu specializācijas jomas, tiesības un pienākumus, psihologa klienta tiesības un citus būtiskus jautājumus atbilstoši

psihologa pakalpojumu darbības jomai.

5) Lai uzlabotu psihologa sniegto pakalpojumu kvalitāti, nepieciešams izstrādāt vienotu tiesisko regulējumu, standartizējot minimālās kvalifikācijas prasības praktizējošiem profesionāliem psihologiem, piemēram, atbilstoši Eiropas Psihologu asociāciju federācijas ieteikumam **minimālās kvalifikācijas prasības psihologiem** ir iegūta psihologa izglītība (valsts akreditēta pamatstudiju un maģistra studiju programma psiholoģijā), kuras kopējais apjoms ir vismaz 300 ECTS (ECTS – European Credit Transfer System) vienības, kā arī vienu gadu īstenota prakse supervizora uzraudzībā. Nepieciešams izvērtēt esošo studiju programmu atbilstību un tās atbilstoši pilnveidot un papildināt, lai augstākās izglītības iegūšanas procesa ietvaros nodrošinātu topošo psihologu gatavību strādāt konkrētās psihologu specializācijas jomās, kā klīniskā psiholoģija, izglītības un skolu psiholoģija, juridiskā psiholoģija, darba un organizāciju psiholoģija u.c.

6) Kamēr esošā izglītības sistēma nenodrošina specializētas augstākās izglītības studiju programmas psiholoģijas jomā, būtiski ir nodrošināt tālākizglītību, ko organizētu psihologu profesionālās organizācijas sadarbībā ar augstskolām. Tālākizglītība nepieciešama gan darbam ar bērniem kriminālprocesa ietvaros, gan arī piedāvājot un nodrošinot uz pierādījumiem balstītas intervences sociālās rehabilitācijas un sociālās korekcijas programmu ietvaros. Pastāvīga psihologu apmācība un tālākizglītība, kā arī nozares profesionāļu sniegti priekšlikumi no publiskā finansējuma atbalstāmām intervencēm sekmētu sociālo pakalpojumu attīstību.

7) Lai nodrošinātu vienotu psihologu sniegto pakalpojumu uzraudzību un pilnveidotu to kvalitāti ilgtermiņā, nepieciešams izveidot psihologu sertificēšanas sistēmu, kas nodrošinātu kontroli pār to personu, kuras sniedz vai pretendē sniegt psihologa pakalpojumus, izglītības un profesionālās kvalifikācijas atbilstību noteiktām prasībām, kuru izpilde nodrošina, ka personai ir atbilstošas kompetences un prasmes kvalitatīvai psihologa pakalpojumu sniegšanai.

8) Nepieciešams izstrādāt regulējumu, kas nodrošinātu pārraudzību pār psihologu profesionālo darbību un profesionālo un vispārējo ētikas normu ievērošanu, kā arī aizliegtu veikt psihologa profesionālo darbību personām, kuras nav ieguvušas atbilstošu izglītību, sniedz nekvalitatīvus psihologa pakalpojumus vai pārkāpj ētikas normas. Nepieciešams noteikt psihologu tiesības un pienākumus, kā arī psihologa klienta tiesības, tai skaitā, sūdzēties par nekvalitatīva pakalpojuma saņemšanu vai psihologa pakalpojuma rezultātā klientam radītām negatīvām sekām²¹. Tāpat jāizstrādā regulējums informācijas par psihologa klientu glabāšanai, šādas informācijas konfidencialitātei un ārkārtas nosacījumiem šādas informācijas nodošanai valsts institūcijām.

9) Psiholoģiskās konsultēšanas un novērtēšanas pakalpojumi visā Latvijas teritorijā nav vienlīdz pieejami dažādos Latvijas novados. Ārpus lielajām pašvaldībām šie pakalpojumi iedzīvotājiem mēdz nebūt pieejami attāluma dēļ, kas jāņem vērā, lai nokļūtu līdz praktizējošam psihologam, jo speciālisti ir nodarbināti nebūt ne visās pašvaldībās. Nepieciešams izstrādāt vadlīnijas pašvaldībām psiholoģiskās palīdzības pakalpojumu sniegšanai, kā arī īstenot pasākumus, kas paredzēti Informācijas sabiedrības attīstības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam projektā un pamatnostādņu

²¹ Atbilstoši Brīvas pakalpojumu sniegšanas likuma 6.pantam pakalpojumu sniegšanas ierobežojumu var noteikt, ja tas ir pamatots ar sabiedrības interešu ievērošanu. Šajā gadījumā, ja psihologa pakalpojumus var sniegt arī persona bez atbilstošas izglītības, kompetencēm un prasmēm, sabiedrības intereses nav ievērotas gan no sabiedrības veselības, gan patērētāju tiesību aizsardzības viedokļa.

Iedzīvotāju garīgās veselības uzlabošana 2009.-2014.gadā īstenošanas plānā. Ņemot vērā, ka profesionālu psihologu pieejamības jautājums ir saistīts arī ar pašvaldību rīcībā esošiem finanšu resursiem, bez attiecīga finansējuma nav iespējams izvirzīt prasību pašvaldībām nodarbināt noteiktas kvalifikācijas psihologus.

10) Ņemot vērā iepriekšminēto, jāturpina darbs pie likumprojekta „Psihologu profesionālās darbības likums” un citu saistīto normatīvo aktu izstrādes. Likums regulētu psihologu profesionālo darbību, izveidojot psihologu sertificēšanas sistēmu. Būtiska izšķiršanās turpmākajā likumprojekta izstrādes procesā būtu par iespējamo lēmumu noteikt, ka psihologa profesionālo darbību var veikt tikai sertificēts psihologs, kas nodrošina, ka psihologa profesionālo darbību veic tikai tādas personas, kurām ir atbilstoša izglītība un to prasmes un kompetences ir atbilstoši pierādītas. Alternatīvs risinājums ir noteikt brīvprātīgu sertifikācijas sistēmu, paredzot, ka publiskajām personām un citām personām valsts pārvaldes uzdevumu izpildei ir pienākums izmantot tikai sertificētu psihologu pakalpojumus vai nodarbināt tikai sertificētus psihologus, lai garantēti nodrošinātu šo pakalpojumu atbilstošu kvalitāti. Jebkura no šiem risinājumiem gadījumā nepieciešama Psihologu sertificēšanas padomes izveide no valsts institūciju pārstāvjiem un psihologu profesionālo organizāciju pārstāvjiem, kā arī sertifikācijas komisiju (kuras veidotu no psihologu profesionālo organizāciju deleģētiem pārstāvjiem) izveide, sertificētu psihologu reģistra izveide un uzturēšana. Tāpat nepieciešams lemt par atbildīgo ministriju, kas nodrošinātu iepriekšminēto uzdevumu izpildi un atbalstu sertificēšanas sistēmas funkcionēšanai līdz tās nodošanai psihologus apvienojošai profesionālai organizācijai, līdzīgi kā tas ir Latvijas Ārstu biedrības gadījumā veselības nozarē.

Ministru prezidente

L.Straujuma

Pārresoru koordinācijas centra
vadītājs

P.Vilks

28.01.2014. 15:25

11812

S.Sniķere

Pārresoru koordinācijas centrs

Attīstības uzraudzības un novērtēšanas nodaļas konsultante

Tālr.:67 082 992

E-pasts: sigita.snikere@pkc.mk.gov.lv

V.Vesperis

Pārresoru koordinācijas centrs

Attīstības uzraudzības un novērtēšanas nodaļas vadītājs

Tālr.:67 082 812

E-pasts: vladislavs.vesperis@pkc.mk.gov.lv

Psihologu darbības jomas un to vispārējais regulējums

Joma	Nozare	Psihologam nepieciešamās minimālās izglītības prasības	Psihologam nepieciešamā specializācija	Atbildība	Saistītie tiesību akti
Sociālā joma	Bērnu tiesību aizsardzība	Nav noteiktas	Nav noteiktas	<ul style="list-style-type: none"> - Psiholoģiskās palīdzības sniegšana bērnam un ģimenei, ja vecāku un bērnu attiecības nenodrošina bērna attīstībai labvēlīgu vidi vai arī bērns ir hroniski slims - Personas vai ģimenes psiholoģiskā izpēte un psihologa atzinuma sniegšana par izpētes rezultātiem pēc bāriņtiesas, sociālā dienesta vai pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības speciālista pieprasījuma 	<p>Bērnu tiesību aizsardzības likums</p> <p>Bāriņtiesas likums</p>
	Sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija	<ul style="list-style-type: none"> - Prasības darbā ar bērniem, kas cietuši no prettiesiskām darbībām - psihologs, kas apguvis mācību programmu no vardarbības cietušo bērnu rehabilitācijai un ieguvis attiecīgu sertifikātu; 	<ul style="list-style-type: none"> Nav noteikta Tiesību aktos minēti arī psihoterapeiti 	<ul style="list-style-type: none"> - Psihosociālas palīdzības sniegšana nolūkā palīdzēt indivīdam un ģimenei risināt starppersonu un sociālās vides problēmas - Īslaicīga psiholoģiska un cita veida palīdzība krīzes situācijā nonākušām personām - Sociālā rehabilitācija no prettiesiskām darbībām cietušiem bērniem - Sociālā rehabilitācija nedzirdīgām un neredzīgām personām 	<p>Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums</p> <p>MK 2003.gada 3.jūnija noteikumi Nr. 291 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem"</p> <p>MK 2006.gada 6.novembra noteikumi Nr.914 „Kārtība, kādā no psihoaktīvām vielām</p>

	<p>- Cita veida sociālai aprūpei vai rehabilitācijai psihologam nepieciešamās minimālās izglītības prasības nav noteiktas</p>		<p>- Sociālā rehabilitācija (t.sk. konsultāciju sniegšana) no psihoaktīvām vielām atkarīgiem bērniem un cilvēku tirdzniecības upuriem</p>	<p>atkarīgās personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus”</p> <p>MK 2009.gada 22.decembra noteikumi Nr. 1613 „Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām”</p> <p>MK 2006.gada 31.oktobra noteikumi Nr.889 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri”</p> <p>MK2009.gada 15.decembra noteikumi Nr.1472 „Kārtība, kādā Latvijas Neredzīgo biedrība un Latvijas Nedzirdīgo savienība sniedz sociālās rehabilitācijas pakalpojumus un nodrošina tehniskos palīgīdzekļus - tiflotehniku un surdotehniku”</p> <p>ESF projekts „Kompleksie</p>
Nodarbinātīb	Nav noteiktas	Nav noteikta	- Individuālās un grupu konsultācijas	

	a un bezdarbs		Tiesību aktos minēti arī psihoterapeiti	bezdarbniekiem	atbalsta pasākumi” ESF projekts „Konkurētspējas paaugstināšanas pasākumi”
	Invalīdu vienlīdzīgas iespējas	Nav noteiktas	Nav noteikta Atsevišķos gadījumos atzinuma sniegšanai par personām līdz 18 gadu vecumam – klīniskais psihologs	- Psihoģiskās izpētes un psihoģiskās konsultēšanas pakalpojumi veselības un darba spēju ekspertīzei - Psihoģiskā konsultēšana pirmreizējas invaliditātes noteikšanai	MK 2010.gada 28.decembra noteikumi Nr. 1209 „Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbaspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību” MK 2010.gada 28.decembra noteikumi Nr. 1208 „Noteikumi par psihologa pakalpojuma apjomu personai līdz 18 gadiem, kurai pirmreizēji noteikta invaliditāte un kura dzīvo ģimenē, kā arī tās likumiskajam pārstāvim, un pakalpojuma saņemšanas kārtību”
Izglītība un sports	Izglītība	Akadēmiskā vai profesionālā (bakalaura, maģistra) augstākā izglītība un praktiskā psihologa profesionālā	Izglītības psihologs	-izglītojamā psihoģiskā izpēte, sociālpsihoģiskās vides izpēte, - izglītojamo, vecāku un pedagogu konsultēšana problēmu gadījumos -profilakses pasākumu nodrošināšana -rakstiska atzinuma sniegšana	Ministru kabineta 2013.gada 2.jūlija noteikumi Nr.363 „ <i>Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās</i>

		kvalifikācija vai arī bakalaura vai maģistra darba tēmai ir jābūt saistītai ar izglītības psiholoģiju		pedagoģiski medicīniskai komisijai	<i>kvalifikācijas pilnveides kārtību</i>
Veselība	Sports	Nav noteiktas	Nav noteikta	Nav noteikta	Nav
		Nav noteiktas	Nav noteikta	Nav noteikta	Nav
Iekšlietu un tieslietu joma	Kriminālprocess	Nav noteiktas	Tiesu psiholoģijas eksperts Citos gadījumos – nav noteikta	- Tiesu ekspertīzes veikšana - Nepilngadīgo nopratināšana ar psihologa starpniecību - Psihologa atzinuma sniegšana	Kriminālprocesa likums
	Notiesāto resocializācija	Nav noteiktas	Nav noteikta	Notiesātā psiholoģiskā izpēte, psiholoģiskā konsultēšana, kā arī psiholoģiskās palīdzības sniegšana krīzes situācijā brīvības atņemšanas vietā	Latvijas Soduzpildes kodekss MK 2013.gada 9.aprīļa noteikumi Nr. 191 „Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība”
	Probācija	2.līmeņa augstākā izglītība ar psihologa kvalifikāciju	Nav noteikta	Psiholoģiskā atbalsta pakalpojumi probācijas klientiem Psiholoģiskā atbalsta pakalpojumi (supervīzijas) Valsts probācijas dienesta nodarbinātajiem	Nav
Aizsardzības joma		Profesionālā vai akadēmiskā (maģistra grāds) augstākā izglītība un praktiskā, klīniskā	Nav noteikta	Saskaņā ar Profesiju klasifikatoru un Psihologa profesijas standartu	Nav

	vai organizāciju psihologa profesionālā kvalifikācija			
Organizāciju joma	Nav noteiktas	Nav noteikta	Nav noteikta	Nav

Ministru prezidente

L.Straujuma

Pārresoru koordinācijas centra
vadītājs

P.Vilks

28.01.2014. 13:00

661

S.Sniķere

Pārresoru koordinācijas centrs

Attīstības uzraudzības un novērtēšanas nodaļas konsultante

Tālr.:67 082 992

E-pasts: sigita.snikere@pkc.mk.gov.lv

V.Vesperis

Pārresoru koordinācijas centrs

Attīstības uzraudzības un novērtēšanas nodaļas vadītājs

Tālr.:67 082 812

E-pasts: vladislavs.vesperis@pkc.mk.gov.lv